

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos katedra

Regimantas Juras

Sociologijos studijų programa

Magistro darbas

Nacionalizmas ir globalizacija: šiuolaikinių sociologinių teorijų analizė

Darbo vadovas: prof. A. Valantiejus

Vilnius 2011

Santrauka

Darbe „Nacionalizmas ir globalizacija: šiuolaikinių sociologinių teorijų analizė“ nagrinėjamos trys teorinės kryptys, skirtingai aprašančios nacionalizmo ir globalizacijos santykį: 1) radikalią ankstyvosios nacionalizmo bei vėlyvosios kosmopolitizmo modernybių perskyrą teigianti kryptis, kuri siejama su Ulrichu Becku; 2) nacionalinių valstybių sistemos hegemonijos įtvirtinimą teigianti kryptis, siejama su Michaelu Billigu; 3) ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistemos krizę teigianti ir šią sistemą atkuriančius globalizacijos prieštaravimus nagrinėjanti kryptis, kuri siejama su Zygmuntu Baumanu.

Pagrindiniai darbe keliami klausimai, kurių pagrindu skiriamos trys kryptys, yra bent du: 1) koks nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykis: ar nacionalizmas gali įgyti kosmopolitinę formą arba virsti kosmopolitinės tvarkos dalimi; 2) koks nacionalizmo ir globalizacijos žymimų modernėjimo procesų santykis: ar nacionalizmo kuriama nacionalinių valstybių sistema pajėgi spręsti globalizacijos išryškinamus modernėjimo procesų prieštaravimus, ar yra jų ardoma ir keičiama globalios kosmopolitinės tvarkos? Nors Baumano ir Becko nagrinėjami pokyčiai, pirmiausia ekonomikos globalizacija, ardo autonomiškos nacionalinės valstybės idealą, taip iškeldami klausimą apie ankstyvosios modernybės socialinės struktūros transformaciją į kosmopolitinę vėlyvosios modernybės, tačiau nacionalinė valstybė išlieka veikiau pagrindinių dideles grupes vienijančių veikėjų bei yra atkuriamą globalizacijos kaip kuriančios kosmopolitinę tvarką prieštaravimų, Baumano ir Billigo apibrėžiamų pirmiausia per tęstinius galios santykius ir nelygybę, verčiančius nagrinėti prieštaravimus, tačiau nevienareikšmiškus nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąryšius.

Daroma išvada, jog globalizacija pažymi dalinę, bet ne radikalią modernybės socialinės struktūros transformaciją, nacionalizmui išliekant svarbiu socialinę tikrovę organizuojančiu principu. Būdamas veikiau apspręstas ir dėl to turintis įtraukti nacionalizmo žymimus grupių skirtumus, kosmopolitinės visuomenės vaizdinys išlieka svarbiu Baumano ir Becko nurodomu modernybės moraliniu idealu, pažyminčiu alternatyvaus pasaulio galimybę.

Summary

The paper “Nationalism and Globalization: an Analysis of Contemporary Sociological Theories” analyzes three theoretical paradigms, differently describing the relation between nationalism and globalization: 1) Ulrich Beck's model of radical distinction between the early modernity of nationalism and the late modernity of cosmopolitanism; 2) Michael Billig's model of globalization as a hegemony of nation-state system; 3) Zygmunt Bauman's model of both crisis of early modernity's nation-state system and its reconstruction through the contradictions of globalization.

The main questions (which are the basis for distinguishing three paradigms) considered here are at least two: 1) what is the connection between nationalism and cosmopolitanism: can nationalism develop a cosmopolitan form or become a part of a cosmopolitan order; 2) what is the relation between nationalism and the processes of modernity-building, denoted by globalization: does the nation-state system adapt to meet the contradictions of globalization or is being it superseded by a global cosmopolitan order? Though Bauman's and Beck's analyzed changes, especially the globalization of economic sphere, erode the ideal of autonomic nation-state, thus forming a basis of a question about the possibility of early modernity's social structure's transformation into global cosmopolitan one; yet nation-state remains as the main unifying principal and is being reified by globalization's contradictions, Bauman's and Billig's defined primarily through power relations and inequality.

Thus it is suggested that globalization denotes partial and not radical transformation of modernity's social structure, where nationalism remains one the main principles organizing the social reality. Nevertheless, while the concept of cosmopolitan society cannot be separated from nationalism because of the differences it denotes, this concept remains a significant moral ideal of modernity, representing the possibility of alternative world, as suggested by Bauman and Beck.

Turinys:

1.	Įvadas	5
2.	Ulricho Becko pirmosios ir antrosios modernybių perskyra.....	9
2.1.	Becko globalizacijos samprata.....	10
2.2.	Pirmosios ir antrosios modernybių perskyra	12
3.	Zygmunto Baumano globalizacijos prieštaravimų analizė	17
3.1.	Baumano globalizacijos samprata.....	18
3.2.	Tvirtos ir tokios modernybių perskyra	19
4.	Michaelo Billigo globalizacijos kaip nacionalizmo įtvirtinimo aiškinimas.....	26
4.1.	Nacionalizmas kaip globalizacijos pagrindas.....	27
4.2.	Globalizacija kaip nacionalizmo įtvirtinimas	32
5.	Nacionalizmas ir globalizacija: skiriamieji Baumano, Becko ir Billigo teorijų bruožai	38
6.	Išvados	44
7.	Literatūra	47

1. Įvadas

Šiuolaikinėje sociologijoje ryškėja bent trys teorinės kryptys, skirtingai aprašančios *nacionalizmo* ir *globalizacijos* santykį. Bendras jas jungiantis probleminis klausimas – globalizacijos išryškinami prieštaravimai tarp *kosmopolitizmo* ir nacionalizmo. Tęstinių modernėjimo procesų pobūdį pažyminti ir šių procesų sukeliamuose pokyčiuose išraišką įgaunanti globalizacijos sąvoka iškyla kaip klausimas apie kosmopolitinės modernybės idėjos galimybes bei šios santykį su nacionalizmu¹.

Šia prasme globalizacijos iššūkis nacionalizmui – dvejopas: 1) ar gali virsti kosmopolitinės tvarkos veikėju, turint omeny nacionalizmo brėžiamas *mes-kiti* skirtis; 2) koks nacionalizmo santykis su globalizacijos žymimais pokyčiais – ar nacionalizmo kuriama nacionalinių valstybių sistema pajėgi spręsti globalizacijos išryškinamas modernėjimo procesų problemas? Šių klausimų pagrindu darbe skiriamos trys teorinės kryptys:

1) radikalią *pirmosios* ir *antrosios* modernybių perskyrą teigianti kryptis, kuri šiame darbe siejama su Ulrichu Becku (Beck 2000a, 2000b, 2007, 2010, Beck ir Lau 2005). Šios perskyros pagrindas – tęstiniai globalizacijos procesai, ardantys *pirmosios* modernybės teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių sistemą bei žymintys kokybinį perėjimą į *antrąją* modernybę. Pastaroji organizuojama *metodologinio kosmopolitizmo*, sujungiančio globalią ir lokalią ašis, kurios *pirmojoje* modernybėje buvo atskirtos *metodologinio nacionalizmo* teikiamo tautos ir valstybės tapatumo principo;

2) nacionalinių valstybių sistemos hegemonijos įtvirtinimą teigianti kryptis, siejama pirmiausia su Michaelu Billigu (Billig 1995, 2009). Pagrindinė šios krypties idėja, jog globalizacija nereiškia modernybės transformacijos, grindžiama analitine *karšto* ir *banalaus* nacionalizmų perskyra. Šios perskyros tikslas – atskleisti glaudų nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykį, didžia dalimi apsprendžiamą vidinės nacionalizmo judėjimo dinamikos bei nacionalizmo judėjimo galios santykyje su kitais nacionalizmais. Kai masinį judėjimą mobilizuojantis *karštas* nacionalizmas geriau nusakomas ribų tarp tautai priklausančių ir

¹ Šioje vietoje verta pažymėti kelias pastabas apie svarbiausias šiame darbe vartojamas sąvokas:

1) bendriausia sąvoka yra *modernybė*, kuria pažymima, viena vertus, kosmopolitinė „laisvės, lygybės ir brolybės“ idėja (Bauman 2010; 131) bei, antra vertus, šią idėją įgyvendinantys modernėjimo procesai. Čia svarbiausias santykis tarp, pirma, modernybės idėjos ir modernėjimo procesų bei, antra, nacionalizmo ir nacionalinių valstybių sistemos, kur gali būti skiriamos (Beckas ir Baumanas) arba neskiriamos (Billigas) dvi modernybės: *ankstyvoji* ir *vėlyvoji*, kurios Becko įvardinamos kaip *pirmoji* ir *antroji* (toks apibūdinimas, kaip atitinkamai ir Baumano, vartojamas Becko analizei skirtoje dalyje), Baumano – *tvirtoji* (angliškai, *solid*) ir *takioji* (angliškai, *liquid*);

2) globalizacijos sąvoka suvokiama kaip „laiko, erdvės ir prasmės sutraukimo procesai“ (Alexander 2005; 82). Ši sąvoka pažymi, pirma, tęstinių modernėjimo procesų pobūdį ir, antra, šių procesų sukeliamus socialinės struktūros pokyčius, kuriais remiantis gali būti skiriamos dvi modernybės: pavyzdžiui, Becko *pirmoji* nacionalizmo ir nacionalinių valstybių modernybė ir *antroji* kosmopolitinė ir globalios visuomenės modernybė (Alexander 2005);

3) nacionalizmo sąvoka suvokiama kaip diskursas, a) teigiantis tautos interesus ir vertybes esant aukščiau ne-tautinio pobūdžio interesų ir vertybių; b) laikantis tautą pagrindiniu legitimumo pagrindu, c) priklausymą tautai apibrėžiantis binarinėmis *mes-kiti* skirtimis (Özkirimli 2000; 230). Šiame darbe, bandant apibrėžti nacionalizmo ir kosmopolitinės modernybės idėjos įtampas, svarbiausias paskutinysis nacionalizmo bruožas.

nepriklausančių brėžimu, santykiškai stabilių nacionalinių valstybių *banalus* nacionalizmas iš esmės virsta kosmopolitiniu veikėju, siekiančiu išlaikyti esamą tvarką;

3) globalizacijos prieštaravimus nagrinėjanti kryptis, kuri siejama su Zygmuntu Baumanu (Bauman 1993, 1995, 1997, 2007, 2010). Šių prieštaravimų pagrindas – socialinės tikrovės pokyčiai, kurie vyksta po *tvirtos* modernybės pasaulį padalinusios socializmą ir kapitalizmą teigusią blokų perskyros griuvimo. Šios perskyros sunykimas kartu žymi ir santykišką politinio lygmens sunykimą *takioje* modernybėje, kuris pasireiškia kaip, viena vertus, fragmentacija kultūros srityje ir, antra vertus, ekonomikos globalizacija. Nors fragmentacija kultūros srityje pažymi nacionalizmo teigiamų ir nacionalines valstybes skiriančių ribų atsisakymą, tačiau ekonomikos kuriama nelygybė bent iš dalies patvirtina ir atkuria nacionalines valstybes skiriančias ribas.

Šio darbo tikslas yra dvejopas: pirma, nagrinėti alternatyvius ir išsiskiriančius nacionalizmo ir globalizacijos santykio aiškinimo modelius, siekiant suprasti pagrindinius juos grindžiančius argumentus, bei, antra, nagrinėti šių krypčių tarpusavio sąryšius, siekiant įvertinti prieštarai aprašomą nacionalizmo ir globalizacijos santykį.

Tokiu būdu nacionalizmo ir globalizacijos santykio apibrėžimas pirmiausia reikalauja skirti ir nagrinėti kelis priešingas pozicijas nusakančius klausimus: 1) kaip grindžiama globalizacijos kaip nacionalizmo nykimo tezė, kur svarbiausi Becko ir nacionalizmo krizę teigiančio Baumano argumentai; 2) kaip grindžiama globalizacijos kaip nacionalizmo įtvirtinimo tezė, kur svarbiausi Billigo ir nacionalinių valstybių atkūrimą globalios ekonomikos sistemoje teigiančio Baumano argumentai:

1) globalizacijos iššūkis nacionalizmui, verčiantis peržiūrėti nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykį, susijęs su pirmiausia keliais globalizacijos žymimais pokyčiais: a) globalių, pirmiausia ekonomikos, veikėjų iškilimas, ardantis teritoriškai apribotų nacionalinių valstybių autonomiškumo siekius, kuris nurodomas tiek Baumano, tiek Becko; b) nacionalinių valstybių ribas įtvirtinusių ir pasaulį į dvi dalis padalinusių galios blokų perskyros sunykimas, pasireiškiantis kaip kultūros fragmentacija, kuris pabrėžiamas Baumano; c) globalizacijos išryškinama globali ir nacionalinių valstybių ribas peržengianti nelygybė, reikalaujanti globalaus politinio veiksmo, kuri nurodoma tiek Baumano, tiek Becko;

2) tačiau tuo pačiu metu nacionalizmas ir nacionalinių valstybių sistema yra atkuriami ir patvirtinami su globalizacija susijusių prieštaravimų: a) kaip pabrėžiama Billigo ir Baumano, nacionalinė valstybė globalėjančiame pasaulyje toliau išlieka pagrindiniu ar net vieninteliu dideles grupes vienijančiu politiniu veikėju; b) kosmopolitinės globalizacijos vizijos bent iš dalies remiasi nacionalinių valstybių sistemos socialine struktūra, todėl bandymas peržiūrėti

nacionalinių valstybių sistemos ribas negali neįvertinti nacionalinių valstybių skiriančių tėtinių galios ir dominavimo santykių, kurie nagrinėjami Billigo; c) kaip nurodoma Baumano ir Billigo, globali nelygybė bent iš dalies atkuria nacionalizmo teigiamas pasaulį skiriančias ribas.

Turint omeny alternatyvius nacionalizmo ir globalizacijos santykio modelius, šalia skirtumų klausimo iškyla ir antras, alternatyvių modelių santykio klausimas, kuris čia įvardinamas taip: koku mastu globalizacija reiškia naują modernybės etapą, pažymintį nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos sunykimą bei globalaus pasaulio kosmopolitinės visuomenės kūrimą? Čia svarbūs pirmiausia keli klausimai: 1) koku mastu globalizacijos kuriama kosmopolitinė visuomenė pažymi radikalią nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos visuomenių atsisakymą, kuris teigiamas Becko; koku mastu šioji apspręsta įtvirtintų nacionalinių valstybių sistemos socialine struktūra, kurios tėtinumai pabrėžiamas Billigo ir iš dalies Baumano; 2) koks santykis tarp Becko kosmopolitizmo *kaip* nacionalizmo alternatyvos ir Billigo kosmopolitizmo *kaip banalaus* nacionalizmo veido; 3) koks santykis tarp Billigo ir Baumano visada tik santykiškai autonomiškų nacionalinių valstybių ir globalios politikos reikalavimų, kuriais Baumano žymima esamos visuomenės alternatyva? Tai yra, jei globalizacijos kuriama globali kosmopolitinė visuomenė bent iš dalies yra apspręsta globalios nelygybės ir netolygios transformacijos, toliau išliekant nelygybės problemų bent iš dalies nepajėgiančiam spręsti ir nelygybę bei skirtumus žyminčiam nacionalizmui, tuomet koku mastu kuriama globalaus pasaulio visuomenė gali atsiskirti nuo šių skirtumų, o kartu nuo juos žyminčio nacionalizmo?

Pagrindiniai šio darbo teiginiai yra šie:

1) globalizacijos ir nacionalizmo santykis nevienareikšmiškas ir prieštaringas. Viena vertus, su globalizacija Baumano ir Becko siejamiems pokyčiams išryškinant autonomiškos nacionalinės valstybės idealą ardančius tarpnacionalinius ryšius, globalizacija pažymi klausimą apie tautinį susiskaidymą peržengiančios kosmopolitinės modernybės idėjos galimybes; tačiau, antra vertus, Baumano ir Billigo nagrinėjamiems tėtiniams galios santykiams bent iš dalies išlaikant grupes skyrusius skirtumus, ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistema veikiau atkuriamas ir patvirtinamas;

2) bandymas apibrėžti nacionalinių valstybių sistemą transformuojantį globalizacijos pobūdį reikalauja įvertinti nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykį bei šio santykio prieštaravimus. Viena vertus, nacionalizmo teigiamos grupių ribos yra Becko analizuojamų tėtinių modernėjimo procesų prieštaravimų priežastis, šių procesų pasekmėms iškylant kaip nacionalizmo atsisakančio kosmopolitizmo reikalavimams; tačiau, antra vertus, nacionalizmui išreiškiant netolygios modernėjimo raidos atskirtų grupių kosmopolitinius siekius, su globalizacija iškylantis kosmopolitinės tvarkos vaizdinys apibrėžtinai ir kaip nacionalizmų galių

pusiausvyros rezultatas, kuris Billigo aiškinamas per nuo galios ir dominavimo santykių neatsiejamą nacionalizmo judėjimų dinamiką;

3) norint tinkamai apibrėžti nacionalinių valstybių sistemos transformacijos mastą bei kosmopolitinės modernybės idėjos galimybes, reikia įvertinti bent kelias plotmes: a) Baumano ir Becko įvardinamų kosmopolitinio veiksmo reikalavimų santykį su esama tvarka, kuri Billigo apibrėžiama kaip modernėjimo procese kylančių grupių sąveika, nacionalizmo ar kitokiu pagrindu siekiančių įtvirtinti arba perkurti esamą galių pusiausvyrą; b) su globalizacija Becko siejamos kosmopolitinės visuomenės socialinės struktūros santykį su ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistemos socialine struktūra; c) Baumano ir Billigo nurodomą netolygų ir ambivalentišką globalizacijos procesų pobūdį ir sklaidą.

Darbas sudarytas iš keturių pagrindinių dalių. Pirmose trijose nagrinėjamos nacionalizmo ir globalizacijos santykį skirtingai aprašančios teorinės kryptys. Čia vieni svarbiausių klausimų yra keli: 1) kaip per globalizacijos sąvoką apibrėžiami nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąryšiai: *mes- kiti* perskyras ardanti ar peržiūrėti verčianti globalizacija iškyla kaip klausimas apie nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykį; 2) koks nacionalizmo santykis su globalizacijos žymimais procesais ir jų sukeliama pokyčiais. Ketvirtoje dalyje nagrinėjami trijų krypčių tarpusavio sąryšiai, kur santykį tarp skirtumų bandoma įvardinti klausimu, kiek globalizacijos kuriama tvarka žymi radikalų nacionalizmo atsisakymą. Čia kartu iškeliamas klausimas, ar galima radikaliai nauja kosmopolitinė visuomenė, neįvertinusi tęstinių galios dominavimo santykių; kuriuo pereinama link nagrinėtus klausimus apibendrinančio skyriaus.

2. Ulricho Becko pirmosios ir antrosios modernybių perskyra

Pagrindinė Becko idėja yra ta, jog šiuolaikinio pasaulio, pirmiausia nelygybės ir atskirties, problemų sprendimai sietini su *metodologiniu kosmopolitizmu* ir reikalauja atsisakyti *metodologinio nacionalizmo* (Beck 2000a, 2007, 2010). Ši idėja grindžiama radikalia *pirmosios* ir *antrosios* modernybių perskyra, kurios pagrindas – besitęsianti socialinės struktūros transformacija² (Beck ir Lau 2005; 532). Globalizacijos sąvokoje išraišką įgaunanti transformacija pažymi tęstinius modernėjimo procesus, ardančius *pirmosios* modernybės teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių sistemą bei kuriančius *antrosios* modernybės globalią visuomenę. Becko nagrinėjama problema – besitęsiančios ir netolygios transformacijos prieštaravimai, kylantys dėl nuo *metodologinio nacionalizmo* neatsiejamų nacionalinių valstybių nesugebėjimo spręsti globalias modernėjimo procesų sukuriamas problemas.

Verta skirti bent tris kosmopolitinę Becko viziją grindžiančias jo teorijos dalis: 1) aprašomąją, *pirmosios* ir *antrosios* modernybių skirtimi nusakančią socialinės tikrovės kismą; 2) programinę, nurodančią transformacijos problemų sprendimo kryptį, kuri siejama su *metodologiniu kosmopolitizmu*; 3) moralinę, pagrindžiančią *metodologinio kosmopolitizmo* būtinybę (Beck 2000a, 2000b, 2007, 2010, Beck ir Lau 2005):

1) *pirmosios* ir *antrosios* modernybių skirties pagrindas Becko darbuose – tęstiniai laiko, erdvės ir prasmės sutraukimo procesai, ardantys *pirmosios* modernybės socialinę struktūrą ir keičiantys ją kiekybiškai ir kokybiškai didesnio masto socialine struktūra (Alexander 2005). Pagrindinis *pirmosios* modernybės socialinės struktūros elementas – teritoriškai apribota ir savipakankama nacionalinė valstybė, kuri remiasi *metodologinio nacionalizmo* teikiamu tautos ir valstybės tapatumo principu. Reikia skirti du šio principo aspektus: a) išorinį – tarpnacionalinių ryšių sampratą, legitimuojančią pasaulinę nacionalinių valstybių sistemą, bei b) vidinį – nusakančią nacionalinių valstybių diferenciaciją į santykiškai autonomiškas posistemas. *Antrosios* modernybės idėja grindžiama socialinės tikrovės pokyčiais, kuriuos Beckas sieja su globalizacija, ardančia nacionalinių valstybių sistemą;

2) tokia transformacija yra revoliucinio pobūdžio, tačiau perėjimas iš *pirmosios* modernybės į *antrąją* yra veikiau problemiškas. Kadangi globalizacijos plėtra įvairiose

² Kaip pabrėžia Danielis Chernilo, Beckas yra siūles ne vieną konceptualių perskyrų modernybės transformacijai apibrėžti; tokių Becko naudojamų dichotominių perskyrų pavyzdžiais galėtų būti šios (Chernilo 2006; 11): *paprasta* ir *reflektyvi modernizacijos*, *nacionalinių valstybių* ir *pasaulinių rizikų visuomenės*, *paprasta globalizacija* ir *reflektyvus kosmopolitizmas*, *darbo* ir *politinė visuomenės*, *tautinė* ir *kosmopolitinė visuomenės*. Nors esama skirtumų tarp šių perskyrų, visomis jomis Beckas siekia atskleisti *pirmos* modernybės transformaciją, reikalaujančią ir ją atliepančios paradigminės transformacijos iš *metodologinio nacionalizmo* į *metodologinį kosmopolitizmą* (Chernilo 2006; 11).

socialinės tikrovės sferose netolygi, kai kurios jų toliau remiasi *metodologiniu nacionalizmu*, kitoms, pirmiausia ekonomikos, virtus globaliomis. Tokios netolygios transformacijos pasekmės – su nacionalinių valstybių nesugebėjimu spręsti globalių rizikų ir nelygybės problemų susiję prieštaravimai, išraišką įgaunantys *globalizme*: nuostatoje vienpusiškai pabrėžti ekonominę globalizacijos pobūdį. Šie prieštaravimai reikalauja naujos paradigmos socialinei tikrovei organizuoti – *metodologinio kosmopolitizmo*;

3) šia prasme Becko *metodologinio kosmopolitizmo* samprata turėtų būti suprantama kaip programinė ir yra apibrėžiama kaip *kontekstualus universalizmas*, sujungiantis globalią ir lokalią ašis, kurios buvo atskirtos *metodologinio nacionalizmo* teikiamo tautos ir valstybės tapatumo principo. *Metodologinis kosmopolitizmas* grindžiamas iš abipusės priklausomybės kylančia anksčiau *metodologinio nacionalizmo* atskirtų grupių tarpusavio moraline atsakomybe: globalūs žmogaus teisių lūkesčiai iškyla kaip *metodologinio kosmopolitizmo* reikalavimas atsisakyti globalių problemų spręsti nepajėgiančio *metodologinio nacionalizmo*.

Taigi Beckas besitęsiančios globalizacijos prieštaravimų priežastimi laiko toliau įvairiose socialinės tikrovės sferose dominuojantį *metodologinį nacionalizmą*; o jo keliami klausimai – kaip *pirmosios* modernybės socialinė struktūra gali virsti globalia, kurios pagrindu laikytinas *metodologinis kosmopolitizmas*.

Šioje vietoje svarbu kelti pirmiausia kelis klausimus: 1) kodėl tęstiniai laiko, erdvės ir prasmės sutraukimo procesai, išraišką įgaunantys globalizacijos sąvokoje, reikalauja *naujos* paradigmos – *metodologinio kosmopolitizmo* socialinei tikrovei organizuoti; 2) kodėl *metodologinio nacionalizmo* kuriama nacionalinių valstybių sistema negali išlikti socialinės struktūros pagrindu?

2.1. Becko globalizacijos samprata

Čia pradedama pastaruoju, kuris gali būti įvardinamas ir kaip klausimas apie globalizacijos procesų santykį su nacionalinių valstybių sistema, kur aprašomi socialinės tikrovės pokyčiai. Globalizacija Becko darbuose iškyla kaip modernybės transformacijos išraiška, tačiau kartu pažymi tęstinius *pirmosios* modernybės modernėjimo procesus, per kuriuos suardoma teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių sistema, transnacionaliniams aktoriams bei jų kuriamoms rizikoms pakertant šių autonomiškumą (Beck 2000a; 11). Autonomiškumo praradimas reiškia tai, kad pagrindinis *pirmosios* modernybės veikėjas – nacionalinė valstybė – praranda savo veikimo galimybes, nustojęs globalizacijos, pirmiausia ekonominių, jėgų kontrolės. Todėl, anot Becko, dažnai globalizacija suprantama ir kaip politinio veiksmo nykimas, kartais abejojant, ar toks vis dar apskritai įmanomas. Tačiau Beckas šioje vietoje siūlo skirti tris artimas sąvokas: viena vertus, globalizaciją ir *globalumą* bei, antra vertus, *globalizmą*, teigdamas, jog jų neskyrimas lemia tai, jog nematoma politinio veiksmo galimybės (Beck 2000a; 9-13, 87-8).

Verta skirti bent dvi svarbiausias globalizaciją apibrėžiančias ypatybes (Beck 2000a; 87):

1) globalizacija nurodo laiko, erdvės ir prasmės sutraukimą, išryškinantį transnacionalinius ryšius ir tokių santykių prieštaravimus;

2) todėl globalizaciją derėtų suprasti ne kaip linijinę modernėjimo procesų tąsą, bet veikiau kaip dialektišką procesą: tiek kaip vienodėjimą, kylantį dėl didėjančios įvairių grupių tarpusavio priklausomybės, tiek kaip fragmentaciją, kylančią dėl šių grupių skirtumų (kurie verčia atsisakyti bene neperžengiamas ribas tarp grupių-tautų brėžiančio *metodologinio nacionalizmo* kaip globalios integracijos pagrindo; prie šio klausimo bus grįžtama žemiau, apibrėžiant Becko *metodologinio nacionalizmo* ir *metodologinio kosmopolitizmo perskyrą*).

Šioje vietoje gali būti skiriamos dvi sąvokos – globalumas ir globalizacija; pastarąją pirmiausia derėtų suprasti kaip tęstinį procesą, kur kiekybiniai pokyčiai galiausiai atveria kelią kokybinei transformacijai iš *pirmos* į *antrąją* modernybę. Globalumas nurodo, jog dabar gyvenama vis labiau viename pasaulyje: „globalumas reiškia, kad nuo dabar niekas, kas vyksta mūsų planetoje, nėra apribota teritoriškai; visi išradimai, pergalės ir katastrofos paveikia visą pasaulį ir dėl to mes turime perorientuoti ir reorganizuoti mūsų gyvenimus ir veiksmus, mūsų organizacijas ir institucijas pagal lokalią-globalią ašį“ (Beck 2000a; 11). Todėl globalumas čia yra teiginys apie tikrovę ir pažymi globalizacijos procesų rezultatą: jis yra *antrosios* modernybės požymis ir pabrėžia pasaulinę visuomenę kaip neatšaukiamą faktą³ (Beck 2000a; 87).

Kita vertus, globalizmas skirtinas tiek nuo globalizacijos, tiek nuo globalumo, nes, kitaip nei pastarosios sąvokos, išreiškia tam tikrą nuostatą pasaulio atžvilgiu. Čia globalizmas Becko apibrėžiamas kaip neoliberalizmo ideologija, teigianti tariamai nevaržomą globalios ekonomikos dominavimą, pakertantį politinio veiksmo galimybes⁴ (Beck 2000a; 9-10, 88). Vis dėlto, anot Becko, toks požiūris yra pernelyg supaprastinantis globalizaciją ir paverčiantis šią vienmatę: globalizacija reiškia ne politinio veiksmo galimybės praradimą apskritai, o tik veiksmo,

³ Apibrėždamas globalizacijos sąvokos turinį, Beckas įvardina aštuonias globalizacijos procesų plotmes, kurios modernybės transformaciją paverčia neišvengiama ir negrįžtama (Beck 2000a; 11): 1) internacionalinės prekybos, finansų rinkos ir transnacionalinių korporacijų plėtra ir augimas; 2) besitęsianti informacinių ir komunikacinių technologijų revoliucija; 3) globalūs žmogaus teisių reikalavimai; 4) globalių kultūros industrijų teikiami įvaizdžiai ar vaizdiniai; 5) postnacionalinės, policentrinės pasaulinės politikos iškilimas, kur pagrindinį vaidmenį atlieka transnacionaliniai aktoriai (korporacijos, nevyriausybinės organizacijos, Juntinės Tautos); 6) pasaulinis skurdo klausimas; 7) globali aplinkos destrukcija; 8) transkultūriniai konfliktai anksčiau kultūriškai homogeniškose erdvėse.

⁴ Anot Becko, net globalizacijos ir neoliberalizmo priešininkai kartais pritaria teiginiui apie politinio lygmens *antrojoje* modernybėje sunykimą: „šalia globalizaciją sveikinančio globalizmo esama „negatyvaus“ globalizmo, kuris – įtikintas nevaržomo pasaulinės rinkos dominavimo – prieglobstį randą įvairiose protekcionizmo formose“ (Beck 2000a; 9). Tokio protekcionizmo pavyzdžiais, anot Becko, galėtų būti *konservatyvus*, „*žalioji*“ ar „*raudonoji*“ protekcionizmai (Beck 2000a; 10), kurie visi viena ar kita forma nacionalinių valstybių nykimą supranta kaip politinio lygmens nykimą apskritai. Tačiau, kaip teigia Beckas, šių judėjimo problema ta, kad, apibrėždami globalizaciją kaip nevaržomą ekonominių jėgų dominavimą, šie judėjimai nesugeba atsieti nuo *metodologinio nacionalizmo* ir tinkamai veikti globalizacijos problemų, taip patvirtindami politinio lygmens sunykimo tezę.

besiremiančio *pirmosios* modernybės *metodologinio nacionalizmo* paradigma.

2.2. Pirmosios ir antrosios modernybių perskyra

Šioje vietoje galima pereiti prie pirmo aukščiau kelto klausimo, kodėl tęstiniai laiko, erdvės ir prasmės sutraukimo procesai, išraišką igaunantys globalizacijos sąvokoje, reikalauja naujos paradigmos – *metodologinio kosmopolitizmo* socialinei tikrovei organizuoti? Tai *metodologinio nacionalizmo* ir *metodologinio kosmopolitizmo* apibrėžimų klausimas, kur svarbiausia – šių galimybės spręsti globalias problemas.

Pirmosios ir *antrosios* modernybių perskyra pažymi socialinės struktūros struktūros transformaciją, kur skirtini du jos organizavimo būdai – *metodologinis nacionalizmas* ir *metodologinis kosmopolitizmas* (Beck 2000a, 2000b, 2007, 2010, Beck ir Lau 2005). Nors dėl globalizacijos procesų socialinė tikrovė jau pasikeitusi, tačiau besitęsiančios globalizacijos sąlygomis ir toliau dominuojančiu išlieka *metodologinis nacionalizmas*, tokiu būdu išskylant prieštaravimams tarp teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių politikos bei globalių veikėjų, pakertančių nacionalinių valstybių autonomiškumą. Tai yra, transnacionalinių veikėjų kuriamos rizikos ir dėl jų kylanti nelygybė peržengia nacionalinių valstybių ribas, reikalaujama globalių politinių sprendimų (Beck 2000a, 2007, 2010).

Tokių sprendimų nacionalinių valstybių sistema negali pateikti dėl kelių priežasčių: 1) *metodologinio nacionalizmo* kuriama teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių sistema remiasi tautos ir valstybės tapatumo principu, kuris neleidžia įvertinti globalios nelygybės (Beck 2007, 2010); 2) bandymas spręsti globalias problemas remiantis *metodologiniu nacionalizmu* tegali paversti tokį bandymą totalizuojančiu, nes išreiškiančiu konkrečios nacionalinės valstybės hegemoniją (Beck 2000a, 2000b); 3) kartu, toks bandymas ardo pačią nacionalinių valstybių sistemą, nes neigia tautos ir valstybės tapatumo principą (Beck 2000a, 2000b). Vis dėlto, šiuos argumentus paprastumo dėlei galima apjungti į vieną, kuri galima išreikšti klausimu, kaip *metodologinis nacionalizmas* ir *metodologinis kosmopolitizmas* organizuoja socialinę tikrovę (Beck ir Lau 2005).

Pabrėžtina, jog bandymas nusakyti *metodologinio nacionalizmo* kuriamą nacionalinių valstybių sistemą yra keblus, nes reikalauja kalbėti apie sudėtingą, diferencijuotą darinį, liečiant ne tik nacionalinių valstybių tarpusavio santykius, bet ir vidinę jų struktūrą: „gerovės valstybę, hierarchinę organizaciją, branduolinę šeimą, klasę, centralizuotą profsajungą“ (Beck 2007; 682). Vis dėlto nepaisant jų įvairovės, bene geriausiai *metodologinio nacionalizmo* kuriamą nacionalinių valstybių sistemą galima apibrėžti per ribų brėžimo, standartizacijos ir veikimo sferų atskyrimo logiką, nusakančią vidinę institucinę nacionalinės valstybės tvarką bei lemiančią jų tarpusavio santykius (Beck ir Lau 2005; 534). Galima sakyti, „*pirmojoje* modernybėje vyravusi institucinio veikimo logika veikė pagal *arba-arba* principą – arba mes, arba jie, organizacija arba rinka, šeima

arba ne-šeima, darbas arba laisvalaikis, faktai arba vertybės, karas arba taika“ (Beck ir Lau 2005; 527).

Todėl tvarka *pirmosios* modernybės atveju reiškia skirtingų bendruomenių formų, veiklos ir žinojimo formų skyrimą pagal *arba-arba* principą, pasiekiant tuo daugiau tvarkos, kuo atskyrimas tvirtesnis ir vienareikšmiškesnis. Vis dėlto aišku, tikrovė visad įvairesnė nei ją nusakančios schemos, tačiau, anot Becko, dichotominis skirstymas *pirmojoje* modernybėje – dominuojantis ir yra susijęs standartizacija bei normalizacija (Beck ir Lau 2005; 535). Tai leidžia tam tikrus *pirmosios* modernybės socialinės struktūros elementus apibrėžti kaip esminius, kitus nustumiant į paraštes, atskiriant kitoniškumą; prie pirmųjų Beckas įvardina branduolinę šeimą, mokslinį žinojimą, apmokamą darbą, nacionalinę valstybę (Beck ir Lau 2005; 535). Pastaroji, į visumą sujungdama ją sudarančias posistemas, sukuria savipakankamą darinį, kuris ir yra *pirmosios* modernybės pagrindas.

Nors tokia nacionalinė valstybė gali egzistuoti tik nacionalinių valstybių sistemoje, tačiau jos raida išlieka santykiškai autonomiška bei yra grindžiama tautos ir valstybės tapatumo principu. Šis principas neatsiejamas nuo *arba-arba* principo ir yra jo įtvirtinimas per keturias kitoniškumo neutralizacijos strategijas, būdingas pirmajai modernybei (Beck ir Lau 2005; 537-40): 1) marginalizaciją; 2) laikiną atidėliojimą; 3) ontologizaciją; 4) monopolizaciją. Visas šias strategijas pasitelkiančios nacionalinės valstybės per tarpusavio santykį atskiria tvarką ir netvarką, pavirsdamos uždaromis ir vidujai referentiškomis sistemomis, kur tarpnacionaliniai ryšiai tarnauja pirmiausia kaip nacionalinių valstybių legitimavimo pagrindas.

Tokiu būdu *metodologinis nacionalizmas* negali spręsti globalių problemų, nes: 1) tautos ir valstybės tapatumo principą įtvirtinanti *arba-arba* logika paverčia nacionalines valstybes tarpusavyje nepalyginamomis uždaromis sistemomis; 2) nacionalinės valstybės bandymas spręsti globalias problemas virstant globaliu veikėju sukuria dvejų prieštaravimų – pirma, toks bandymas bene neišvengiamai virsta totalizuojančiu, nes peržengiančiu kitų nepalyginamų nacionalinių valstybių įtakos sferas, ir, antra, ardo ją kuriantį tautos ir valstybės tapatumo principą, globaliu veikėju virstančiai nacionalinei valstybei bandant spręsti ne vidines, bet globalios visuomenės problemas.

Taigi tautos ir valstybės tapatumo principu ir jį įtvirtinančia *arba-arba* institucine veiksmo logika paremta nacionalinių valstybių sistema yra nepajėgi spręsti globalizacijos kuriamų problemų ir šios išskyla kaip reikalavimas naujos paradigmos globalizacijos kuriamos rizikos ir nelygybės problemoms tvarkyti. Pagrindiniai tokios paradigmos uždaviniai yra bent trys (Beck 2007, 2010): 1) ieškoti nelygybės problemų sprendimo atsisakant teritorinės nacionalinės valstybės kaip atskaitos taško, universalių žmogaus teisių reikalavimams peržengiant atskirų nacionalinių valstybių ribas; 2) iš naujo peržiūrėti globalią visuomenę skiriančias ribas, kadangi nelygybė negali būti paaiškinta

teritorijos pagrindu; 3) kurti galimus sprendimus remiantis ne linijine ir nuo konkrečios nacionalinės valstybės neatsiejama problemų sprendimo politikos tąsa, bet ieškant santykio tarp tautos ir valstybės tapatumo principo atskirtų grupių.

Tokia *metodologinio nacionalizmo* alternatyva Becko matoma *metodologiniame kosmopolitizme*, kurio pagrindas – kontekstualus universalizmas ar *ir-ir* principas (Beck 2000a, 2000b, 2007, 2010, Beck ir Lau 2005). Šios postnacionalinę tikrovę nusakančios paradigmos pagrindas – dialogas, ieškantis santykio globalioms rizikoms sujungus skirtingų kontekstinių aplinkų žmones ir turintis iš naujo apibrėžti tai, ką reiškia teisė, politika, individas globaliame pasaulyje (Beck 2000a; 83). Kaip jau sakyta, vienareikšmės perskyros, kurios sietinos su *metodologiniu nacionalizmu*, nebeatitinkamos šiam pasauliui apibūdinti, nes nacionalinė valstybė – *pirmosios* modernybės darinys, nebeatitinkantis naujojo pasaulio realybės: tauta ir valstybė atsiskiria, tautomis – kurios kartu nustoja buvusios tautomis – virstant globaliomis.

Tokiu būdu nusakyta Becko kosmopolitizmo vizija neišvengiamai supaprastinta, tačiau, atrodo, pakankama šio darbo tikslams. Vis dėlto, prieš pradėdant nagrinėti kitų autorių, Baumano ir Billigo teorinius modelius, šioje vietoje peržiūrima Becko kritika (Alexander 2005, Chernilo 2006, Martell 2009, Schiller 2010), per kurią bandoma išryškinti svarbiausias, tačiau kritikuotinas jo teorinio modelio ypatybes. Galima skirti du pagrindinius Becko kosmopolitizmo vizijos kritikos aspektus, jų tarpusavio sąsają įvardinant klausimu, kodėl tęstinius laiko, erdvės ir prasmės sutraukimo procesus pažyminti globalizacija turi pašalinti rizikas ir nelygybę kuriančius prieštaravimus bei sukurti geresnę, nes globalią kosmopolitinę visuomenę (Alexander 2005)? Pirmasis iškelia Becko aprašomosios dalies, kur skiriama *pirmoji* ir *antroji* modernybės, kritiką; antrasis – iš *pirmosios* ir *antrosios* modernybių skirties išplaukiančios globalios kosmopolitinės visuomenės galimybių kritiką.

Apibendrintai šias dvi kritikos kryptis galima nusakyti tokiu būdu: nors Beckas nurodo nacionalinių valstybių sistemą transformuojančias priežastis, tačiau brėždamas radikalią *pirmosios* ir *antrosios* modernybių perskyrą bei nagrinėdamas jų tarpusavio prieštaravimus, viena vertus, pernelyg supaprastina socialinę tikrovę, paslėpdamas vidinius *pirmosios* ir *antrosios* modernybių prieštaravimus, ir, antra vertus, tokiu būdu negali parodyti, kaip kiekybiškai ir kokybiškai didesnio masto integracija atveria geresnių nelygybės problemų sprendimų galimybes (Alexander 2005, Chernilo 2006, Martell 2009, Schiller 2010).

Atrodytų, galima teigti, jog Becko *metodologinio nacionalizmo* ir *metodologinio kosmopolitizmo* perskyra iš esmės atkartoja sociologinį bendruomenės ir visuomenės dualizmą (Chernilo 2006; 12). O siekdamas atskirti *pirmąją* ir *antrąją* modernybes, Beckas negali įvertinti socialinės tikrovės daugialypumo: Beckas „atmeta metodologinį nacionalizmą, nes nacionalinė

valstybė nustojo buvusi modernybę organizuojantis principas, tačiau taip darydamas jis neklausia, kiek ši apskritai buvo tokia“ (Chernilo 2006; 13). Danielis Chernilo siūlo skirti du *metodologinio nacionalizmo* atvejus: *loginį* ir *istorinį* (Chernilo 2006; 8-9). Pirmuoju atveju kalbama apie socialinės teorijos prielaidas, kai visuomenė tapatinama su teritoriškai apribota nacionaline valstybe, o raida aiškinama savipakankamos nacionalinės valstybės vidiniais procesais; antruoju – apie nacionalinių valstybių polinkį ar suinteresuotumą, kuriant nacionalinių valstybių sistemą save apibrėžti kaip savipakankamą, taip įtvirtinant nacionalinės valstybės svarbą socialiniame, intelektualiniame ir politiniame lygmenyse. Šios dvi *metodologinio nacionalizmo* apraiškos neišvengiamai tarpusavyje susipina, o jų neskyrimas neleidžia tinkamai įvertinti globalizacijos iššūkių nacionalinei valstybei (Chernilo 2006; 17): socialinė teorija, norėdama tinkamai suprasti nacionalizmą ir nacionalinę valstybę, turėtų įvertinti nevienareikšmišką nacionalizmo istoriją, jo ypatybes bei palikimą.

Tokiu būdu Chernilo iš esmės reikalauja praplėsti Becko *pirmosios* ir *antrosios* modernybių analizę gilesne vidinių jų prieštaravimų analize, kur išryškinama: 1) kodėl nacionalizmas virsta dominuojančia *pirmosios* modernybės politine jėga; 2) kaip globalizacija panaikina pasaulį skaidančias priežastis, kurios *pirmojoje* modernybėje išraišką įgauna nacionalizme. To nepadarymas Beckas negali pagrįsti kosmopolitizmo galimybių, nes atsieja jas nuo tęstinių galios ir dominavimo santykių (Martell 2009, Schiller 2010). Tai yra, Beckas, viena vertus, parodo, jog globalizacija ardo teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių sistemą, šiai susiduriant su prieštaravimais bandant spręsti globalias problemas, tačiau, kita vertus, neparodo, kaip kosmopolitinė visuomenė perkonstruoja *pirmosios* modernybės socialinę struktūrą. Tai verčia išryškinti, kaip moraliniai kosmopolitizmo reikalavimai sukuria kosmopolitines institucijas.

Vienas galimų kelių yra klausti, ar *pirmosios* modernybės nacionalinė valstybė gali virsti *antrosios* modernybės socialinės struktūros elementu? Šiuo atveju problema yra ta, ar pasaulį skaidančias *pirmosios* modernybės nacionalines valstybes apimanti naujoji *antrosios* modernybės socialinė struktūra gali įgyvendinti kontekstualaus universalizmo principus? Tai – reikalavimas įvertinti nelygybę tarp nacionalinių valstybių, turintis neigiamų pasekmių kosmopolitizmo galimybėms, nes taip bent iš dalies atkuriamos uždaros nacionalinės valstybės.

Kitas kelias – peržiūrėti globalią visuomenę skiriančias ribas ir kurti naujas kosmopolitines institucijas. Vis dėlto, kaip ir pirmuoju atveju, tai reikalauja parodyti, kaip kosmopolitizmas perkuria esamą galių pusiausvyrą; kur svarbu tai, kaip įvairūs veikėjai sudaro galimybes kosmopolitinei visuomenei kurtis.

Bent dalį šių prieštaravimų, atrodo, pavyksta išspręsti kitiems šiame darbe nagrinėjamiems autoriams – Baumanui ir Billigui. Pirmasis modernybių perskyrą nagrinėja per socializmo ir kapitalizmo prizmę. Šie du alternatyvūs būdai organizuoti socialinę tikrovę leidžia išryškinti

vidinius modernybių prieštaravimus, kartu kitaip apibrėžiant nacionalizmo ir globalizacijos santykį. Kitaip nei Baumanas ir Beckas, Billigas neskiria dviejų atskirų modernybių ir ypač kritiškai vertina nacionalizmo ir kosmopolitizmo perskyrą. Dėl to, kitaip nei Beckas, Billigas išvengia būtinybės aprašyti globalizaciją kaip nacionalizmo krizę, taip nagrinėdamas prieštarigus interesus turinčių grupių konfliktus siekiant pasinaudoti modernybės teikiamomis galimybėmis.

3. Zygmunto Baumano globalizacijos prieštaravimų analizė

Pagrindinė Baumano idėja yra ta, jog globalizacija išreiškia naują modernybės etapą, pasižymintį santykišku politinio lygmens sunykimu nacionalinių valstybių sistemai nepajėgiant kontroliuoti globalios ekonomikos ir fragmentacijos kultūros srityje (Bauman 2007, 2010). Ši idėja grindžiama *tvirtos* modernybės transformacija, kurios pagrindas – modernybę įgalinančios *pažangos* kuriami prieštaravimai tarp globalios tarpusavio priklausomybės ir teritorinių nacionalinių valstybių suverenumo. Baumano nagrinėjama problema – globalios politikos galimybės, ekonomikos globalizacijai kuriant globalių sprendimų reikalaujančias nelygybės problemas, tačiau fragmentacijai kultūros srityje nesukuriant globalaus politinio veiksmo prielaidų.

Verta skirti dvi Baumano globalizacijos prieštaravimus išryškinančios teorijos dalis (Bauman 1993, 1995, 1997, 2007, 2010): 1) aprašomąją, kur modernybės transformacija iš *tvirtos* į *takia* nusakoma kaip nacionalinių valstybių sistemą ardanti ekonomikos globalizacija ir fragmentacija kultūros srityje; 2) kritinę-moralinę, kur transformacija nagrinėjama per kapitalizmo ir socializmo kaip dviejų modernių alternatyvų *aš-kitas* santykio raiškai nusakyti, vienu atveju pirmenybę teikiant atskiriančiai individualiai laisvei, kitu – skirtumus pajungiančiam bendrumui:

1) *tvirtos* ir *takios* modernybių skirties pagrindas – pažangos kuriami prieštaravimai tarp globalios tarpusavio priklausomybės ir lokalių nacionalinių valstybių suverenumo, išraišką įgaunantys globalizacijoje. Pagrindinis *tvirtos* modernybės socialinės struktūros elementas – teritorinė nacionalinė valstybė, kuri remiasi *tvirtą* modernybę organizuojančiu ir per pažangą įgyvendinamu *tvarcos* principu. Verta skirti du šio principo aspektus: a) vidinį, nusakantį teritorijos-valstybės-tautos tapatumo principu paremtą nacionalinės valstybės integraciją; b) išorinį, brėžiantį ribas bei sąsajas tarp santykiškai autonomiškų nacionalinių valstybių. *Takios* modernybės idėja grindžiama transformuojančiais nacionalinių valstybių vaidmenį socialinės tikrovės pokyčiais, kurie Baumano aiškinami pirmiausia kaip ekonomikos globalizacija ir fragmentacija kultūros srityje. Šie autonomiškų nacionalinių valstybių sistemą ardantys procesai, viena vertus, kuria nacionalizmo teigiamus skirtumus neigiančią globalią visuomenę, tačiau, kita vertus, išlaiko nacionalines valstybes, paversdami šias individualias teises garantuojančiais globalios ekonominės sistemos kosmopolitinais veikėjais;

2) nacionalinių valstybių vaidmens transformacijai išreiškiant ir įtvirtinant globalios ekonomikos galios bei dominavimo santykius, kinta ir nelygybės bei atskirties forma. Šios Baumano aprašomos per kapitalizmo ir socializmo perskyrą, kurie išskyla kaip dvi modernios kosmopolitizmo alternatyvos santykiui su *kitu* apibrėžti, šiam santykiui svyruojant nuo atsiribojančio iki totalizuojančio. Nelygybei bent iš dalies nustojus būti apibrėžiamai priklausymo tautai pagrindu, ši keičiama globalios ekonomikos kuriama netolygia „laisve nuo

erdvės“. Kartu su teritorine *tvirtos* modernybės nacionalinių valstybių sistema santykiškai nykstant politiniam lygmeniui, socializmas iškyla kaip globalios politikos reikalavimas, kuris gali būti išreiškiamas ir klausimu, kiek įmanomas individualius ir grupių skirtumus įtraukti ar peržengti gebantis panašumas, kuris reikalingas globaliai politikai formuoti.

Taigi Baumano nagrinėjama problema – *tvirtos* ir *takios* modernybių vidiniai prieštaravimai, atskleidžiami per dviejų kosmopolitizmo alternatyvų santykį; o jo keliami klausimai – visuomenės teikiamos ir atimamos galimybės, kur individualios laisvės bent iš dalies prasilenkia su bendrumu, reikalingu politiniam lygmeniui formuoti.

Šioje vietoje svarbiausia kelti bent kelis klausimus: 1) kaip ir kodėl globalizacija transformuoja nacionalizmo ir nacionalinių valstybių vaidmenį; 2) koks nacionalizmo ir dviejų kosmopolitizmo alternatyvų santykis *tvirtoje* bei *takioje* modernybėse?

3.1. Baumano globalizacijos samprata

Čia pradama pirmuoju, kur Baumanas aprašo globalizacijos santykį su nacionalizmu ir nacionalinių valstybių sistema (Bauman 2007, 2010). Globalizacija Baumano, kaip ir Becko, darbuose iškyla, viena vertus, kaip modernėjimo, pažangos procesų rezultatas, ir, antra vertus, kaip modernybės transformacijos išraiška. Vis dėlto pastarasis aspektas geriau nusako šią sąvoką, kuri pažymi modernėjimo ir pažangos krizę, išraišką įgaunančią nacionalinių valstybių sistemos nesugebėjime kontroliuoti pirmiausia globalia virstančios ekonomikos. Šia prasme globalizacija išreiškia tai, „kas su mumis visais vyksta“ (Bauman 2007; 94), nacionalinėms valstybėms nustojus modernėjimo ir pažangos procesų kontrolės.

Tokiu būdu Baumanas globalizaciją apibrėžia panašiai kaip Beckas, įvardindamas ją kaip teritorinių nacionalinių valstybių autonomiškumą ardančias modernėjimo procesų pasekmes, kurios nacionalizmą paverčia nepajėgiu spręsti globalių nelygybės problemų. Tai yra, trinariu teritorijos-valstybės-tautos tapatumo principu (Bauman 2010; 138) paremta nacionalinių valstybių sistema, bandydama tvarkyti globalias nelygybės problemas, susiduria su prieštaravimais, kurių nėra pajėgi išspręsti. Todėl šia prasme globalizacija taipogi gali būti apibrėžiama kaip reikalavimas atsisakyti globalią visuomenę skaidančio nacionalizmo (Bauman 2007).

Vis dėlto Baumanas ypač kritiškai vertina nacionalizmo nesuskaidytos visuomenės galimybes spręsti nelygybės problemas, kadangi globalizacija sukuria naujas nelygybės formas, kurios nebuvo būdingos nacionalinių valstybių sistemai (Bauman 1993, 1995, 1997, 2007). Dėl to Baumano nagrinėjama problema yra ne tiek ar ne tik nacionalinių valstybių nesugebėjimas spręsti su globalizacija sietinų problemų, bet veikiau vidiniai globalizacijos kuriamos tvarkos prieštaravimai, kurie bent iš dalies atkuria ar išlaiko teritoriškai apribotų nacionalinių valstybių ribas (Bauman 2007).

Tad galima skirti kelias globalizaciją nusakančias ypatybes (Bauman 2007; 7-14,87-118):

1) globalizacija nurodo laiko, erdvės ir prasmės sutraukimo procesus, viena vertus, ardančius *tvirtos* modernybės teritorijos-valstybės-tautos tapatumo principu paremtą nacionalinių valstybių sistemą bei, kita vertus, kuriančius *takios* modernybės globalią visuomenę;

2) iš *tvirtos* modernybės į *takią* transformaciją pažyminti globalizacija bent dalies keičia nelygybės problemų pobūdį, kuris pirmiausia turi būti interpretuojamas ne per nelygybę nacionalinių valstybių sistemoje, bet per globalios visuomenės prizmę. Todėl nagrinėtina ne tiek netolygi transformacija, bet vidiniai modernybių prieštaravimai.

3.2. Tvirtos ir takios modernybių perskyra

Šioje vietoje galima pereiti prie antro aukščiau kelto klausimo, koks nacionalizmo ir dviejų kosmopolitizmo alternatyvų santykis *tvirtoje* bei *takioje* modernybėse? Šis klausimas – *tvirtos* ir *takios* modernybių apibrėžimo klausimas, kurį Baumanas nagrinėja per tai, koku būdu nustatomas santykis su *kitu*⁵ (Bauman 1993, 1995, 1997). Nors santykis su kitoniškumu iškyla kaip pirmiausia individualų tapatumą apibrėžianti kategorija, tačiau individualaus tapatumo sklaida visad ribojama visuomenės, šiai siekiant nustatyti tinkamos tapatumo raiškos gaires (Bauman 1993, 1995, 1997). Tokiu būdu galima skirti dominuojančią *tvirtos* ir dominuojančią *takios* modernybės tapatumo raiškos formas. Vis dėlto pabrėžtina tai, kad santykis su *kitu* yra moralinė kategorija, *kito* kitoniškumo neiškreipiančiam intersubjektyviam santykiui išreiškiant *aš-kitas* santykio idealą. Toks kitoniškumo neiškreipiantis santykis sudaro Baumano kritinės-moralinės teorijos pagrindą, kuris įgalina Baumaną atskleisti *tvirtos* ir *takios* modernybių prieštaravimus (Marotta 2000, 2002, Tester 2002). Bene svarbiausius šių prieštaravimų Baumanas įvardina kapitalizmo ir socializmo perskyra, kurie pažymi modernybėje išryškėjančius santykio su *kitu* kraštutinumus bei persmelkia tiek *tvirtą*, tiek *takią* modernybes (Bauman 2007, 2010).

Čia pradama Baumano modernėjimo procesų analize, kurioje įvardinamos nacionalinių valstybių sistemos kilmės priežastys, o kartu ir ją ardantys ir išraišką globalizacijoje įgaunantys prieštaravimai. Šioji Baumano teorijos dalis yra santykiškai artima Becko globalizacijos kaip nacionalinės valstybės sunykimo interpretacijai. Vėliau pereinama prie Baumano kapitalizmo ir socializmo perskyros, per kurią išryškėja labiausiai Baumaną ir Becką skiriantys skirtumai.

Baumanas *tvirtą* modernybę nusako per jai būdingą ir nuo pažangos idėjos neatsiejamą

⁵ Kritinės-moralinės Baumano modernybių teorijos centre iškyla intersubjektyvus *aš-kitas* santykis, kuris, remiantis Emmanueliu Levinas, Baumano interpretuojamas kaip moralinė kategorija (Tester 2002). Pagrindinė *aš-kitas* santykio charakteristika yra neapibrėžtumas, aiškintina santykio narių nelygybe ar pozicijų skirtumais, kurie pasireiškia kaip tinkamo santykio ribų nustatymo problema. Pabrėžtina, jog čia esama prieštaravimo: intersubjektyvus santykis yra esamų ribų atsisakantis santykis, tačiau visuomeniniai santykiai yra visad riboti ir apibrėžti. Šia prasme, galima sakyti, intersubjektyvus *aš-kitas* santykis yra ne „kas kita, kaip utopija. Ši utopija naudojama kaip savaiame suprantamos „moralės“ ar „etikos“ kritika“ (Tester 2002; 69), išryškinanti „savaiame suprantamos“ „moralės“ prieštaravimus bei ribas. Tokiu būdu galima įvardinti pagrindines Baumano teorijos ypatybes: nagrinėdamas visuomeninio gyvenimo organizavimo klausimą, šiam vertinti Baumanas pasitelkia kitoniškumo vaizdinį, padedantį atskleisti, kaip sukuriamos bei atimamos alternatyvios galimybės (Marotta 2002).

tvarkos principą (Bauman 2007, 2010). Šio principo išraiška ar įgyvendinimo rezultatas *tvirtoje* modernybėje – pasaulinė santykiškai autonomiškų nacionalinių valstybių sistema, globalios kosmopolitinės tvarkos idėją pakeičianti „bendra lokalinių tvarkų skaičiaus suma“ (Bauman 2007; 98). Taigi *tvirtoji* modernybė pažymi nacionalinių valstybių kūrimo ir įtvirtinimo procesą, kuris aiškintinas modernėjimo procesų sklaida. Tačiau čia esama prieštaravimo: modernybė formuojasi kaip kosmopolitinė „laisvės, lygybės ir brolybės“ idėja (Bauman 2010; 131), bet ją įgyvendinantys modernėjimo procesai – veikiau netolygūs, suskaidantys pasaulį į nacionalines valstybes.

Tai yra, modernėjimo procesai kuria ne vienalytę kosmopolitinę visuomenę, bet teritoriškai apribotas tvarkos principą įgyvendinančias visuomenes. „Sutvarkyti tam tikrą pasaulio ruožą ėmė reikšti įsteigti valstybę, kuriai būtų suteiktas suverenumas kaip tik šitai daryti“ (Bauman 2007; 95). Tokiu būdu tvirtos modernybės socialinės struktūros pagrindu virstant nacionalinei valstybei, galima skirti du tvarkos principo aspektus, paverčiančius nacionalizmą dominuojančia *tvirtos* modernybės politine jėga: pirma, tvarkos įgyvendinimą *teritorinėje* nacionalinėje valstybėje bei, antra, netvarkos izoliavimą ar atskyrimą už nacionalinės valstybės ribų.

Pabrėžtina, jog toks tvarkos principo įgyvendinimas per tvarkos ir netvarkos atskyrimą turi reikšmingų pasekmių modernybę įgyvendinančiai pažangai (Bauman 1993, 1995, 1997). Nacionalinės valstybės kūrimui išreiškiant *tvirtos* modernybės tvarkos siekius, pažanga bent iš dalies imama suprasti ne tiek kaip judėjimas link kosmopolitinės modernybės idėjos, bet veikiau kaip dalinės pergalės įkuriant tvarkos principą įgyvendinančią suverenią nacionalinę valstybę. Tokiu būdu pažangos kaip judėjimo link modernybės idėjos įgyvendinimo kriterijumi virsta nacionalinės valstybės galia, kurios išraiška yra, viena vertus, gebėjimas įvesti bei išlaikyti tvarką nacionalinės valstybės viduje ir, antra vertus, nacionalinių valstybių sistemos kūrimas ir įtvirtinimas transnacionaliniame lygmenyje, kuris leistų garantuoti tokios tvarkos išlikimą.

Šioje vietoje reikia skirti dvi pagrindines nacionalinių valstybių sistemai išskylančias problemas: 1) kaip paversti nacionalinę valstybę pakankamai homogenišku dariniu, siekiant įgyvendinti ir išlaikyti tvarką nacionalinės valstybės viduje; 2) kaip pasiekti pakankamai galios globaliame lygmenyje, siekiant paversti nacionalinę valstybę dominuojančiu socialinio gyvenimo organizavimo principu. Abi problemos tarpusavyje susijusios, o jų sprendimas Baumano aiškinamas per nacionalinių valstybių sistemai būdingą tapatumo raiškos formą (Bauman 1993, 1995, 1997). Vis dėlto iš karto pabrėžtina tai, jog toks sprendimas sukuria esminių prieštaravimų tarp, viena vertus, nacionalinių valstybių autonomiškumą grindžiančio tapatumo formos ir, antra vertus, nacionalinių valstybių tarpusavio priklausomybės, išraišką įgaunančios tarpnacionalinių sąjungų ar blokų kūrimo (Bauman 2007; 97-101).

Dominuojanti *tvirtos* modernybės nacionalinių valstybių sistemos tapatumo forma – tautos

pagrindu apibrėžiamas tapatumas⁶ (Bauman 1993, 1995, 1997). Toks tapatumas nacionalinių valstybių narius paverčia tautinėmis būtybėmis, tačiau kartu atskiria tautai priklausančius nuo nepriklausančių. Pabrėžtina, jog atskyrimas turi dvejopų pasekmių: viena vertus, ribų suvokimas įgalina lengvesnį bendro socialinio gyvenimo organizavimą nacionalinės valstybės viduje, tačiau, kita vertus, bent iš dalies iškreipia tautai nepriklausančių kitoniškumą, apibrėžiant santykį iš *mūsų* pozicijos. Vis dėlto būtent šis atskiriantis ar net iškreipiantis tautinio tapatumo pobūdis ir sudaro pažangos pagrindą, kadangi neapibrėžtas ar net grėsmingas kitoniškumas mobilizuoja tvarkos siekiančią nacionalinės valstybės tautą (Bauman 1993, 1995). Tokiu būdu pažanga virsta neatskiriama nuo *mes-kiti* perskyrų, nes tvarkos principas palaikomas tikrai teigiant tautinio *mūsų* tapatumo skirtingumą santykyje su *kitais*.

Kadangi tvarka kuriama suskaidant pasaulį į atskiras nacionalines valstybes ir išlaikoma teigiant jų skirtingumą, tvarka neįmanoma tokių skirtumų nesant. Tačiau šių skirtumų teigimui bent iš dalies prieštarauja nacionalinių valstybių tarpusavio priklausomybė, kurią galima apibrėžti skiriant du šią priklausomybę išreiškiančius aspektus: 1) jau įvardintą būtinybę išlaikyti tautai nepriklausančių vaizdinį, kurio pagrindu telkiama nacionalinė valstybė; 2) dėl per pažangą kylančio netolygaus atskirų nacionalinių valstybių galių santykio, reikalaujančio atskirų nacionalinių valstybių tarpusavio bendradarbiavimo.

Tokiu būdu tarpnacionaliniai nacionalinių valstybių ryšiai vaidina lygiai tokį pat svarbų vaidmenį *tvirtos* modernybės nacionalinių valstybių sistemoje, kaip ir vidinio homogeniškumo klausimai. Tautinio tapatumo teigiamus skirtumus bent iš dalies patvirtinanti tarpnacionalinė nelygybė įtvirtina nacionalines valstybes skiriančias ribas, tačiau kartu kelia grėsmę pačiai nacionalinių valstybių sistemai, nes verčia kelti klausimus apie nacionalinių valstybių gebėjimą kurti tvarką. Todėl jungimasis į blokus bei nacionalinių valstybių sąjungų kūrimas siekiant išlaikyti nacionalines valstybes – neatsiejama šio pasaulio dalis, nors ir kelianti abejonių nacionalinės valstybės autonomiškumo galimybėmis.

Ši dvilypė ir ambivalentiška *mes-kiti* tarpusavio priklausomybė – pagrindinis *tvirtos* modernybės prieštaravimų šaltinis (Bauman 1993, 1995, 1997). Tai – tiek pat jungiantis, kiek ir skaidantis prieštaravimas; tiek nacionalinių valstybių viduje, tiek tarpnacionaliniuose santykiuose. Tačiau būtent šie prieštaravimai Baumanui leidžia nubrėžti nacionalizmo kaip dominuojančio modernybės veikėjo galimybių ribas (Bauman 2007; 97-101). Turint omeny nacionalinių valstybių sistemą ardančias, viena vertus, vidines nacionalinių valstybių problemas, susijusias su nelygybe,

⁶ Kaip minėta aukščiau, tarpasmeniniai santykiai Baumano darbuose yra tas pagrindas, kuriuo išryškinami visuomenės prieštaravimai. Intersubjektyviam *aš-kitas* santykiui išskylant kaip tarpasmeninių santykių idealui, šis leidžia Baumanui kritiškai vertinti visuomenėje dominuojančios tapatumo raiškos formas (Marotta 2000, 2002, Tester 2002). Toks *tvirtoje* modernybėje ryškėjantis tapatumas Baumano nusakomas pirmiausia *gamintojo* ir *kareivio* metaforomis (Bauman 1995). Šių metaforų reikšmė bei pasekmės tarpasmeniniams santykiams ryškėja šį tapatumą siejant su *tvirtos* modernybės tvarkos principu: šiam principui pažymint tvarkos ir netvarkos atskyrimą, *gamintojo-kareivio* tapatumas patvirtinamas santykyje su netvarką išreiškiančio *kitu*, kurį Baumanas pirmiausia įvardina *parijaus* metafora (Bauman 1997).

ir, antra vertus, nacionalinių valstybių autonomiškumu verčiančias abejoti tarpnacionalines sąjungas, nacionalizmo galimybės išlikti pagrindiniu socialinį gyvenimą organizuojančiu principu yra realios tiek, kiek esama neperžengiamų pasaulį skiriančių ribų (Bauman 1993, 1995, 1997).

Tokios *tvirtoje* modernybėje išryškėjusios ribos – ribos tarp dviejų pasaulių į dvi dalis padalijančių galios blokų, išreiškiančių du alternatyvius būdus modernybei įgyvendinti – socializmą ir kapitalizmą (Bauman 2007; 98-101, 2010; 131-2).

Globalizacija šioje vietoje pažymi pokyčius nacionalinių valstybių sistemoje, vykstančius po socializmą teigusio bloko sunykimo (Bauman 2007, 2010). Globalizacija pirmiausia išryškina ribotą nacionalinių valstybių teigiamo suverenumo pobūdį, kartu išskeldama ir klausimus apie tautinio tapatumo brėžiamų *mes-kiti* perskyrų pagrįstumą. Tai yra, nacionalinės valstybės kūrimui išreiškiant per pažangą kuriamą tvarką, tautinis tapatumas iš esmės reikšmingas tiek, kiek pagrįstas ar išlaikomas tvarkos-netvarkos vaizdinys, kuris *tvirtoje* modernybėje pirmiausia aiškintas teritorijos pagrindu.

Tokios nacionalinių valstybių sistemos krizės išraiška – viena vertus, ekonomikos, kurios galios didinimu rėmėsi tarpusavyje rungtyniaujantys blokai, globalizacija ir, antra vertus, fragmentacija kultūros srityje, nykstant homogeniškumą palaikiusiam pasaulio padalijimui į du galių blokus (Bauman 2007).

Kartu su vieno iš blokų griuvimu tvarkos-netvarkos skirčiai nykstant, globalizacija pažymi modernybės transformaciją iš *tvirtos* į *takią*, kuri teritoriškai apribotų nacionalinių valstybių visuomenes paverčia globalia visuomene, kartu transformuodama ir tai, kaip nusakoma nelygybė. Šioje vietoje verta atkreipti dėmesį į tai, jog Baumano globalizacijos ir *tvirtoje* modernybėje dominuojančio nacionalizmo santykio aprašymas yra artimas Becko globalizacijos ir *pirmosios* modernybės santykio apibrėžimui⁷. Nagrinėdamas globalizacijoje išryškėjančius nacionalinių valstybių suverenumo siekių ir globalios tarpusavio priklausomybės prieštaravimus, Beckas globalizaciją apibrėžia kaip reikalavimą atsisakyti *metodologinio nacionalizmo*, nepajėgiančio spręsti globalių ir nesutampančių su nacionalinių valstybių ribomis nelygybės problemų. Pastarųjų sprendimas Becko siejamas su *metodologiniu kosmopolitizmu*, sujungiančiu *metodologinio nacionalizmo* atskirtas globalią ir lokalią ašis. Vis dėlto, kaip bandyta parodyti, Beckas veikiau neįvardina, kaip *metodologinis kosmopolitizmas* transformuoja *pirmosios* modernybės socialinę

⁷ Paskutinis XX amžiaus dešimtmetis žymi akademiškai produktyviausio Baumano gyvenimo etapo pradžią, tačiau jo kūrinius laikyti vienalyte visuma galima tik iš dalies (Marotta 2002, Tester 2002). Tai yra, anot Vince'o Marotta, galima pastebėti Baumano nagrinėjamų klausimų ir problemų kaitą, kuri gali sudaryti nenuoseklumo ir prieštaravimų Baumano darbuose išpūdį (Marotta 2002; 36-7). Pagrindinė darbų iki maždaug 1997-ųjų nagrinėjama problema – pirmiausia vidiniai *tvirtos* modernybės prieštaravimai bei neigiamos šių prieštaravimų pasekmės. Dėl šių *tvirtos* modernybės pasekmių Baumanas teigiamai vertina nacionalinių valstybių brėžiamų ribų nykimą bei sveikina *takios* modernybės pradžią, kuri siejama su geresnio pasaulio galimybe (Smith 2002). Šiuo atžvilgiu Baumanas yra ypač artimas Beckui, tačiau toks šis panašumas tėra tik dalinis, nuo maždaug 1997-ųjų išryškėjant pagrindinių Baumano nagrinėjamų klausimų pokyčiams, kurie ženkliai skiria Baumaną ir Becką. Šie pokyčiai – pirmiausia *takios* modernybės problemų analizės svarba vėlyvuosiuose Baumano darbuose (Marotta 2002, Tester 2002).

struktūrą tokiu būdu, kad šios būtų pajėgios spręsti globalias nelygybės problemas. Dėl to Becko globalizacijos ir nacionalizmo santykio aiškinimas yra veikiau apribotas tik globalizacijos kuriamų prieštaravimų išryškiniu.

Baumanui, atrodytų, bent iš dalies pavyksta išvengti tokių trūkumų, išryškinant vidinius modernybių prieštaravimus per kapitalizmo ir socializmo kaip dviejų modernių kosmopolitizmo alternatyvų perskyrą. Galima skirti bent kelias ypatybes, kuriomis Baumanas apibrėžia kapitalizmą ir socializmą (Bauman 2010; 130-5): 1) tai yra du būdai modernybės „laisvės, lygybės ir brolybės“ idėjai įgyvendinti (Bauman 2010; 31); 2) šie būdai skirtingai nusako tai, kaip turi būti organizuojamas socialinis gyvenimas, kur – brėžiamos *aš-kitas* santykio ribos.

Nors nederėtų tapatinti nei kapitalizmo, nei socializmo nė su viena modernybių, *tvirtoji* geriausiai nusakoma socializmo, *takioji* globalizacijos modernybė – kapitalizmo (Bauman 2010). *Tvirtos* modernybės per pažangą įgyvendinama tvarkos idėja pažymėjo vis didėjančią socialinio gyvenimo – ekonomikos, kultūros ir visuomenės sferų – derinimą ir kontrolę. Nors tvarkos idėja pasireiškė kaip pasaulį skaidantis nacionalizmas, „ant šito į suverenias valstybes padalyto pasaulio beveik pusę amžiaus iki visai neseniai buvo uždėti dviejų galių blokai. Kiekvienas jų skatino vis didėjančią koordinaciją tarp valstybinių tvarkų tam tikro „metasuverenumo“ srityje“ (Bauman 2007; 98). Tokį pasaulį apibūdinantis socializmas pažymi pirmiausia kelis dalykus: 1) politinę kitų socialinio gyvenimo sferų kontrolę ir koordinaciją; 2) politikos grindimą bendrai išreikštais politinio darinio narių tikslais ar siekiais. Šių įgalinama pažanga, o kartu ir nelygybės problemų sprendimas: pažangos tikslas – sukurti stabilią būseną, visas problemas išsprendusią visuomenę (Bauman 2010; 131).

Vis dėlto pabrėžtina, jog tai bent iš dalies save patvirtinanti idėja, besiremianti savo sukuriama prieštaravimais, kurių nėra pajėgi išspręsti (Bauman 1995, 1997, Marotta 2002; 39). Tobulos visuomenės galimybė remiasi prielaida, kad politinio darinio narių tikslai ir siekiai – riboti, apskaičiuotini ir santykiškai bendri, o dėl to, kartu, problemos – išsprendžiamos (Bauman 2010; 135). Tačiau nuolat atkurdamas skirtumus, kuriais ir grindžiami tvarkos siekiai, ši visuomenė ardo pati save: tai – jau įvardintas prieštaravimas tarp *mes-kiti* perskyromis grindžiamo bendrumo ir vis atkuriamų ir didinamų skirtumų bei tarpusavio priklausomybės.

Vieno iš blokų subyrėjimas Baumano darbuose žymi *tvirtos* modernybės pabaigą ir *takios* modernybės pradžią, pasireiškiančią kaip, viena vertus, politinio lygmens sunykimas ir ekonomikos globalizacija, o kartu ir, antra vertus, fragmentacija kultūros srityje nykstant masinį judėjimą mobilizuojančiai ir tokiu būdu vienijančiai pažangai (Bauman 1993, 1995, 1997, 2007). *Takios* modernybės visuomenė – globali kosmopolitinė visuomenė, atsisakanti tvarkos principo ir keičianti šį neapibrėžtumo principu. Pastarasis pirmiausia pažymi nykstančias pasaulį skaidžiusias ribas, o kartu transformuoja dominavusią tapatumo raiškos formą, grupinius *mes-kiti* skirtumus teigusį

tautinių tapatumą keičiant individualiai apibrėžiamu tapatumu.

Vis dėlto ši transformacija nereiškia nelygybės problemų sunykimu, bet veikiau pažymi šių formos transformaciją kintant tikrovę nusakančioms kategorijoms (Bauman 2007). Kai Beckas šių sprendimą globalioje visuomenėje pirmiausia sieja su nacionalinių valstybių ribas peržengiančiu kosmopolitiniu veiksmu, kylančiu iš abipusės priklausomybės suvokimo, Baumanas mėgina išryškinti naujos globalios visuomenės prieštaravimus. Šių prieštaravimų išraiška – individualaus tapatumo forma⁸, laisvą savęs apibrėžimą laikanti tinkamu tapatumo pagrindu, o dėl to bent iš dalies neigianti atskirus individus siejantį bendrumą bei tarpusavio priklausymą (Bauman 1993, 1995, 1997). Tokiu būdu globalaus pasaulio nelygybė aiškinama nebe tvarkos-netvarkos skyrimu, bet tapatumo perkūrimo galimybėmis.

Bent iš dalies šias tapatumo perkūrimo galimybes įmanoma nusakyti laisve judėti, kur skirtumai ir nelygybė gali būti apibrėžiami skiriant globalizaciją ir lokalizaciją (Bauman 2007). Nors šie procesai pažymi nacionalinių valstybių nykimą būdami ją palaikiusios tvarkos krizės išraiška, tačiau jie bent iš dalies atkuria nacionalines valstybes, paversdami šias globalaus pasaulio nelygybės problemas sprendžiančiais veikėjais, garantuojančiais individualias laisvų save apibrėžti individų teises (Bauman 2007, Smith 2002).

Tokiu būdu atkuriamos nacionalinės valstybės iš dalies atliepia individualių teisių reikalavimus, tačiau nelygybės problemos neišsprendžiamos, išryškėjant globalią visuomenę skaidantiems prieštaravimams. Šis pasaulis geriau nusakomas kapitalizmo, kuriame ekonomikos raida nusako kaitą, o nacionalinių valstybių bandymas reglamentuoti individualias teises – įtvirtina ir išlaiko šios sistemos galios ir dominavimo santykius. Kartu su *tvirtąja* modernybe nykstantis socializmas globalios ekonomikos ir neigiamos tarpusavio priklausomybės *takioje* modernybėje iškyla kaip globalios ekonomikos koordinacijos ir politikos reikalavimas, pažymintis šio pasaulio alternatyvą.

Prieš pradėdant nagrinėti Billigo nacionalizmo ir globalizacijos santykį aprašantį modelį, šioje vietoje remiantis jo kritika išryškinamos svarbiausios Baumano idėjos (Marotta 2000, 2002, Smith 2002, Tester 2002). Kaip pabrėžiama kritikų, Baumano nagrinėjami klausimai bei jų kaita gali sudaryti nenuoseklumo ir prieštaravimų išpūdį (Marotta 2002, Tester 2002). Tačiau kartu nurodoma, jog toks išpūdis nėra visiškai pagrįstas tuo atžvilgiu, jei būtų skiriami trys pagrindiniai ir jo darbams nuoseklumą suteikiantys Baumano nagrinėjami klausimai (Marotta 2002): 1)

⁸ Kaip ir *tvirtos*, *takios* modernybės prieštaravimai Baumano aprašomi apibrėžiant šiai modernybei būdingas tapatumo raiškos formas. *Takios* modernybės tapatumas Baumano aprašomas pirmiausia *varotojo* ir *žaidėjo* metaforomis, kuriomis išreiškiamas bendrumą kuriančios ir tapatumo vieningumą palaikančios *tvirtos* modernybės politinių blokų perskyros sunykimas (Bauman 1995). Toks *takios* modernybės tapatumas išoriškai neapibrėžto tapatumo būtinybę, todėl į pirmą vietą iškeliamą laisvę. Didele dalimi ši laisvė yra laisvė nuo erdvės, kurianti takiai modernybei būdingą nelygybės formą, kurią Baumanas nusako *turisto* ir *valkatos* metaforomis (Bauman 1993, 1995, 1997).

socialinio tikrovės organizavimo klausimas; 2) kitoniškumo klausimas, kur per santykį su kitoniškumu išryškunami socialinės tikrovės organizavimo prieštaravimai; 3) alternatyvaus pasaulio galimybių klausimas.

Tokiu būdu Baumano nagrinėjamas nacionalizmo ir globalizacijos santykio klausimas gali būti interpretuojamas dvejopai, kartu nurodant santykį su Becku: 1) globalizacijai pažymint *tvirtos* modernybės nacionalinių valstybių sistemos krizę, šioji iškyla kaip geresnio pasaulio galimybė pirmiausia dėl *tvirtai* modernybei būdingų prieštaravimų bei jų kuriamos nelygybės bei prievartos (Smith 2002). Šia prasme Baumanas yra artimas Beckui, o jų teorijos didele dalimi papildo viena kita; 2) vis dėlto, globalizacija kaip *tvirtos* modernybės krizė ir *takios* modernybės pradžia, kuria naujas ar transformuoja senas nelygybės formas, kurios iškyla kaip *takios* modernybės prieštaravimų ženklas. Šia prasme Baumano ir Becko modeliai išsiskiria, kitaip apibrėždami socialinės tikrovės problemas.

Nors nacionalizmo kurta nacionalinių valstybių sistema nepajėgia spręsti globalių problemų, kitaip nei Beckas, Baumanas pabrėžia tai, jog ši krizė nebūtinai pažymi nacionalizmo sunykimą, nurodydamas *takioje* modernybėje išskylančius prieštaravimus, kuriuos įvardina per kapitalizmo ir socializmo perskyrą. Čia globali ekonomika apibrėžiama ne kaip nesuderinama su nacionalinių valstybių sistema, bet kaip transformuojanti nacionalinės valstybės vaidmenį, šiai virstant pirmiausia individualias laisvų apsibrėžti individų teises garantuoti turinčiu veikėju, įtvirtinančiu esamą globalią galių pusiausvyrą. Globalizaciją apibrėžiant kaip kapitalizmo vartimą globaliu, socializmas Baumano įvardinamas kaip globalios politikos reikalavimas, kuris pirmiausia pažymi alternatyvaus pasaulio galimybę ir yra ne kas kita kaip utopija (Tester 2002).

4. Michaelo Billigo globalizacijos kaip nacionalizmo įtvirtinimo aiškinimas

Pagrindinė Billigo idėja yra ta, jog globalizacija pažymi ne nacionalizmo amžiaus pabaigą, bet nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos hegemonijos įtvirtinimą (Billig 1995, 2009). Ši idėja grindžiama teigiant glaudų nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykį, kuris apibrėžiamas per vidinę nacionalizmo judėjimų dinamiką pažyminčią *karšto* ir *banalaus* nacionalizmą perskyrą. Kai masinį judėjimą mobilizuojantis ir dėl to *mes-kiti* perskyras išryškinantis *karštas* nacionalizmas siekia perkurti esamą galių pusiausvyrą, santykiškai stabiliu nacionalinių valstybių *banalus* nacionalizmas iš esmės virsta globaliu kosmopolitiniu veikėju, siekiančiu išlaikyti esamą tvarką. Tokiu būdu globalizaciją kaip nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos įtvirtinimą apibrėžiančio Billigo nagrinėjama problema yra ši: kokiu būdu nacionalizmas sukuria ir išlaiko esamą tvarką įtvirtinančią galių pusiausvyrą?

Verta skirti bent dvi Billigo nacionalinių valstybių sistemos įtvirtinimą aprašančio teorinio modelio dalis (Billig 1995, 2009): 1) modernybės ir nacionalizmo santykį aprašančią dalį, kur nacionalizmas apibrėžiamas kaip dėl netolygios modernėjimo procesų plėtros atskirtų grupių siekis dalyvauti modernybėje; 2) nacionalizmo kuriamą globalią nacionalinių valstybių sistemą aprašančią dalį, kur šioji nagrinėjama per *karšto* ir *banalaus* nacionalizmą perskyrą:

1) nagrinėdamas modernybės ir nacionalizmo santykį Billigas remiasi klasikinėmis nacionalizmo sociologijos teorijomis (Billig 1995; 9-10, 19-24), pirmiausia Benedicto Andersono, Ernesto Gellnerio, Anthony Giddenso teoriniais modeliais⁹. Čia nacionalizmas Billigo aiškinamas netolygia modernėjimo procesų sklaida ir apibrėžiamas kaip su nacionalinių valstybių kūrimu bei jų įtvirtinimu susijęs diferenciacijos atskirtų grupių siekis dalyvauti globalioje modernybėje. Nacionalinei valstybei išreiškiant tam tikros grupės savivaldos siekius, pagrindinės nacionalizmo judėjimams kylančios problemos yra bent kelios: kuriamos nacionalinės valstybės a) vidinio homogeniškumo bei b) galios globalioje erdvėje klausimai;

2) interpretuodamas šį nacionalinių valstybių kūrimo procesą Billigas skiria *karštą* ir *banalų* nacionalizmus, kur pirmasis sietinas su nacionalinės valstybės kūrimo arba separatistiniais judėjimais. Šių judėjimų tikslų įgyvendinimas reiškia tikslų pasikeitimą ir

⁹ Billigo darbas „Banalus nacionalizmas“ (Billig 1995) nacionalizmo teoretikų siejamas su nauju nacionalizmo sociologijos studijų etapu, kur peržvelgiamos ankstesnės nacionalizmo teorijos (McCrone 1998, Özkirimli 2000, Thompson ir Fevre 2001). Skiriamosios XX amžiaus paskutiniame dešimtmetyje ryškėjančio etapo ypatybės yra bent kelios (2000, Thompson ir Fevre 2001; 307-8): 1) čia veikia nėra kuriamos visuminės nacionalizmo teorijos, tačiau peržiūrimos ankstesnės; 2) peržiūrimi su nacionalizmu, tauta ir nacionaline valstybe susiję nenuoseklumai, pirmiausia pabrėžiant tapatumo daugialypumą ir glaudžius įvairių tapatumo rūšių sąryšius; 3) mažiau dėmesio skiriama nacionalizmui kaip jėgai, patenkinančiai esminius žmonių poreikius, bet žiūrima kaip nacionalizmas kaip ideologija, diskursas ar praktika kuria pasaulį, kuris yra natūraliai susiskaidęs į tautas.

nacionalizmo virtimą *banaliu*. Pagrindiniai *banalaus* nacionalizmo tikslai – nacionalinės valstybės išlaikymas per tautos ir valstybės tapatumo principo patvirtinimą ir atkūrimą. Galima skirti du šio tautos ir valstybės tapatumo principo aspektus – išorinį ir vidinį, nurodančius nacionalinės valstybės legitimavimo siekius, bet turinčius skirtingą reikšmę abiem nacionalizmams. Kai vidinis aspektas santykiškai svarbesnis masinį judėjimą mobilizuojančiam *karštam* nacionalizmui, išorinis aspektas – santykiškai stabiliam *banaliam* nacionalizmui. Toks nacionalizmas iš esmės virsta globaliu kosmopolitiniu veikėju, siekiančiu išlaikyti esamą tvarką.

Taigi Billigo nagrinėjama problema – globalios ir įtvirtintos nacionalinių valstybių sistemos galios ir dominavimo santykiai, kur pagrindiniai klausimai – esamos tvarkos ir jos ribų išlaikymo klausimai, atskiroms grupėms siekiant dalyvauti globalioje modernybėje.

Šioje vietoje svarbu kelti bent kelis klausimus: 1) kaip ir dėl kokių priežasčių nacionalizmas, viena vertus, virsta dominuojančia modernybės politine jėga bei, antra vertus, sukuria globalią nacionalinių valstybių sistemą; 2) koks santykis tarp *karšto* ir *banalaus* nacionalizmų globalizacijos amžiuje?

4.1. Nacionalizmas kaip globalizacijos pagrindas

Čia pradedama pirmuoju – modernybės ir nacionalizmo santykio klausimu, kurio pagrindu grindžiama svarbiausia Billigo keliamą tezę, jog nacionalinę valstybę įgyvendinusiose tautose tautiškumas nuolat primenamas ir atkuriamas kasdienybėje, taip patvirtinant nacionalinę valstybę grindžiantį tautos ir valstybės tapatumo principą (Billig 1995; 8). Šia prasme Billigas nacionalizmą apibrėžia pirmiausia kaip ideologiją, kurios svarbiausi aspektai yra bent keli (Billig 1995; 60-92): 1) ši ideologija teigia pasaulį esant padalintą atskirų tautų; 2) tautiškumas yra universali žmogaus savybė, o individų priklausymo tautoms išraiška – tautinis tapatumas; 3) todėl nacionalizmas yra ideologija, nusakanti tautų vidinius ir tarpusavio santykius, kur nacionalinės valstybės kūrimas išreiškia atskiros tautos savivaldos siekius.

Toks Billigo teiginys grindžiamas klasikinėmis nacionalizmo sociologijos teorijomis (Billig 1995; 9-10, 19-24), pirmiausia Andersono, Gellnerio bei Giddenso teorinių nacionalizmo modelių interpretacija. Tačiau Billigo santykis su šiais klasikais – nevienareikšmiškas (Özkirimli 2000, Thompson ir Fevre 2001). Viena vertus, Billigas veikiau nekuria savarankiškos nacionalizmo teorijos, didele dalimi apsiribodamas klausimu, koks yra *karšto* ir *banalaus* nacionalizmo santykis globaliame nacionalinių valstybių pasaulyje, o ypač, kaip nacionalizmas kaip ideologija išlaiko ir atkuria įgyvendintas (pirmiausia Vakarų pasaulio) nacionalines valstybes globalizacijos amžiuje. Todėl Billigas bene priverstas remtis nacionalizmo sociologijos klasikų palikimu, kur svarbiausia (Billig 1995): 1) Gellnerio nacionalizmo ir modernybės santykio aiškinimas, nusakantis nacionalizmo kilmę bei priežastis; 2) Giddenso nacionalinių valstybių tarpusavio santykių aiškinimas, kuriuos Billigas interpretuoja per *karšto* ir *banalaus* nacionalizmą perskyrą; 3)

Andersono nacionalizmo kaip įsivaizduojamų bendruomenių samprata, kurios pagrindu Billigas nacionalizmą apibrėžia kaip ideologiją, nusakančią pasaulio padalijimą į tautas. Vis dėlto, kita vertus, šių autorių reikšmė Billigo darbe – nevienoda (Billig 1995): 1) Gellnerio nacionalizmo modelis iškyla kaip nacionalizmo kilmės modernybėje aiškinimo pagrindas, iš esmės peržiūrint tik nacionalinę valstybę ikūrusio nacionalizmo santykiško sunykimo aiškinimą (prie šio klausimo bus sugrįžtama žemiau, prieš nagrinėjant antrąjį aukščiau keltą klausimą); 2) Andersono nacionalizmo samprata reikšminga nusakant *mes-kiti* perskyras kuriantį ideologinį nacionalizmo pobūdį; 3) ypač kritiškai vertinamas Giddenso nacionalizmo kaip psichologinio pobūdžio reiškinių aiškinimas.

Tad šioje vietoje siekiant apibrėžti Billigo nacionalizmo ir globalizacijos santykį aprašanti nacionalizmo modelį, pirmiausia nagrinėjamas nacionalizmo sociologijos klasikų palikimas (Anderson 1999, Gellner 1996, Giddens 1985), išryškinant Billigui svarbiausias šio palikimo dalis, o tik po to pereinant prie antrojo aukščiau kelto klausimo apie *karšto* ir *banalaus* nacionalizmą santykį globalizacijos amžiuje.

Klasikinių nacionalizmo teorijų pagrindiniai keliami klausimai – klausimai apie nacionalizmo ir modernybės santykį, kuris bent iš dalies apibrėžiamas kaip prieštaravimai tarp, viena vertus, kosmopolitinio modernybės idėjos pobūdžio bei, antra vertus, skaidančio, ribas kuriančio ir išraišką nacionalizme įgaunančio modernėjimo procesų turinio (Nairn 1997, Özkirimli 2000, Thompson ir Fevre 2001). Su šiuo nacionalizmo ir modernybės santykį nusakančiu prieštaravimu susijęs ir kitas klausimas: ar nacionalizmas kuria modernybę, ar yra modernėjimo procesų epifenomenas? Tai – klausimas, ar ir kiek modernybės raida gali būti aiškinama nacionalizmu, kiek nacionalizmas – modernėjimo procesų raida? Pabrėžtina, jog pastarasis klausimas Billigui yra vienas svarbiausių ir per jį išryškėja esminės jo nacionalizmo (o kartu ir nacionalizmo ir globalizacijos santykio aprašymo) modelio ypatybės¹⁰ (Billig 1995, 2009): 1) šio klausimo nagrinėjimas sudaro Billigo teiginio nacionalizmą ir kosmopolitizmą esant dviem neperskiriamais modernybės veidais pagrindą; 2) per šį klausimą apibrėžiami modernybės prieštaravimai, paverčiantys nacionalizmą neatskiriama modernybės dalimi, o todėl išliekančiu ir globalizacijos amžiuje.

Billigo pozicija šio klausimo (kiek modernybę galima aiškinti nacionalizmu) atžvilgiu

¹⁰ Pirmajai pozicijai artimesnis Beckas, antrajai – Baumanas. Kaip sakyta aukščiau, Beckas *pirmąją* modernybę aprašo kaip kuriamą nacionalizmo, tačiau pabrėžia modernybės raidoje išskylančius prieštaravimus, kurie ima ardyti *pirmosios* modernybės nacionalinių valstybių sistemą ir atveria kelią *antrajai* modernybei, kuri Becko apibūdinama kaip modernybės pergalė. Tokiu būdu Becko *pirmoji* modernybė, nors grindžiama kosmopolitinės idėjos, yra bene išimtinai teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių modernybė, kurių raida aiškintini modernėjimo procesai. Kitaip nei Beckas, Baumanas į pirmą vietą iškelia kapitalizmo ir socializmo perskyrą, o nacionalizmas aiškinamas netolygia modernėjimo procesų sklaida. Tokiu būdu, kitaip nei Becko atveju, modernėjimo procesai aiškinami ne nacionalizmu, bet atvirkščiai.

pirmiausia išryškėja per jau aukščiau minėtų autorių, kuriais remiasi Billigas, nesutarimus. Vis dėlto, čia paprastumo dėlei dėmesys telkiamas pirmiausia ties Gellneriu (Gellner 1996), kurio nacionalizmo ir modernybės santykį aiškinančios teorijos interpretacija sudaro Billigo nacionalizmo modelio pagrindą, kartu išryškinant Billigui svarbiausius bei išsiskiriančius Gellnerio ir kitų Billigo nagrinėjamų autorių teorijų aspektus.

Gellneris nacionalizmą aiškina modernybę apibrėždamas kaip *industrializaciją* (Gellner 1996, Nairn 1997); ir, atrodytų, būtent toks Gellnerio modernybės apibrėžimas leidžia Billigui modernybę aiškinti nacionalizmo raida (Billig 1995, Nairn 1997). Tai yra, modernybės idėja, kaip teigia Baumanas, formuojasi kartu su dviem revoliucijomis, kurios, viena vertus, išreiškia radikalų ankstesnio pasaulio atsisakymą, o todėl, antra vertus, iškyla kaip užduotis perkurti pasaulį iš pagrindų (Bauman 1993, 1995, 1997). Toks perkūrimas neatsiejamas nuo tikėjimo, jog įmanoma padaryti; ir dėl to šioje vietoje reikėtų nagrinėti daug tarpusavyje susijusių ir šį tikėjimą palaikančių dalykų: pasaulio „atkerėjimą“ ir modernų mokslą; geresnį pasaulį žadančias ideologijas ir kapitalizmo bei socializmo tvarkos idealus; industrializaciją ir pažangą. Tuomet kokią reikšmę nacionalizmo supratimui turi toks Gellnerio (Gellner 1996) modernybės *kaip* industrializacijos apibrėžimas? Kodėl čia „verta“ kartu su Gellneriu teigti, kad „tikroji visos modernios filosofijos tema yra industrializacija“ (Nairn 1997; 1), o visa kita – bandymas susitvarkyti su garo mašinos padariniais?

Iš karto atkreiptinas dėmesys, jog toks Gellnerio pasirinkimas į pirmą vietą iškelti industrializaciją ir kalbėti apie modernią kaip industrinę visuomenę nėra nekritikuotinas. Anot Giddenso, modernią visuomenę galima apibrėžti kaip *kapitalistinę* (ar, galima manyti, *socialistinę*; nors Giddensas šiai skiria mažiau dėmesio) visuomenę, bet veikia ne kaip *industrinę* visuomenę (Giddens 1985; 139-41). Tai yra, kitaip nei kitos dvi, *industrinė* visuomenė nenusako modernybės kaip neatsiejamos nuo pažangos idėjos, o tik nurodo, šios visuomenės naudojamus įrankius.

Tačiau toks modernios visuomenės apibrėžimas turi reikšmingų pasekmių tam, kaip Giddensas aprašo nacionalizmą: šis jam „pirmiausia *psichologinio pobūdžio* fenomenas – individų priimta simbolių ir įsitikinimų visuma, pabrėžianti politiniam dariniui priklausančių bendruomeniškumą“ (Giddens 1985; 116; kursyvas mano – R. J.). Ši Giddenso nacionalizmo samprata į pirmą vietą iškelia klausimus apie modernybės ir kapitalizmo bei, kartu, socializmo santykį. Tokiu būdu kapitalizmas bei socializmas iškyla kaip veiksniai, kurias aiškinama modernybė, o kartu – nacionalinių valstybių bei jas homogeniškomis paverčiančio nacionalizmo atsiradimas. Tačiau, anot Billigo, tokia nacionalizmo samprata neleidžia tinkamai įvertinti nacionalizmo ir globalizacijos santykio (Billig 1995): kadangi toks Giddenso apibrėžimas nacionalizmą paverčia neatsiejamu nuo nacionalines valstybes sukuriančios kapitalizmo bei socializmo raidos stadijos, tolesnis nacionalizmo egzistavimas globalizacijos sąlygomis virsta

problemišku ir reikalaujančiu alternatyvaus aiškinimo.

Todėl šia prasme Gellnerio modernybės kaip industrializacijos apibrėžimas yra platesnis ir leidžia Billigui suteikti nacionalizmui kitokį vaidmenį nei suteikiamas Giddenso. Tai yra, į pirmą vietą Gellneriui iškeliant industrializaciją (nesvarbu, ar kaip įrankį, ar kaip modernybę mobilizuojantį veikėją), nacionalizmas gali būti apibrėžiamas (kaip tai daro Giddensas) ne tik kaip modernybę kuriančių kapitalizmo ir socializmo epifenomenas, bet ir kaip modernybę kuriantis veiksnys, kurį galima prilyginti kapitalizmui ir socializmui¹¹ (Billig 1995, Nairn 1997).

Tokiu būdu šioje vietoje iškyla klausimas apie nacionalizmo ir kapitalizmo bei socializmo kaip dviejų modernių kosmopolitizmo alternatyvų santykį modernybėje, per kurį Billigas apibrėžia nacionalizmą paverčiančius neatskiriama modernybės dalimi modernėjimo procesų prieštaravimus (Billig 1995, 2009). Kodėl modernybės „žmogus turi turėti tautybę“ (Gellner 1996; 21) ir pasiduoti „nacionalizmo kerams“ „atkerėjimo“ amžiuje (Nairn 1997; 17)? Arba kitaip: kodėl nacionalizmas, bet ne kapitalizmas ar socializmas?

Šioje vietoje Billigui (Billig 1995) svarbiausi Gellnerio nacionalizmo modelio aspektai, kuriais parodoma, jog nacionalizmas nėra tik psichologinis bendruomeninius nacionalinės valstybės ryšius išlaikantis reiškinys, bet – visuomenės transformaciją iš iki-modernios į modernią atliepantis bandymas susidoroti su industrializacijos iššūkiais pasinaudojant jos pačios teikiamomis priemonėmis (Billig 1995, Gellner 1996, Nairn 1997). Šia prasme nacionalizmas yra kitų dviejų kosmopolitizmo formų alternatyva, o nacionalizmo kilmė Gellnerio aiškinama *netolygia* industrializacijos ar modernybės sklaida ir *raida* (Nairn 1997). Tai yra, jau vien dėl to, kad modernybės kilmė susijusi su tam tikra vieta ir laiku, modernėjimo procesai mobilizuoja ne visą žmoniją iš karto, bet tik pirmiausia tam tikrus jos fragmentus. Šie fragmentai – atskirų tautų

¹¹ Klausimas, kiek nacionalizmas gali būti suprantamas kaip savarankiška ideologija, nėra naujas ir yra išreikštas tokiose klasikinių nacionalizmo teorijų perskyrose kaip *vakarietiškas* ir *rytietiškas*, *kultūrinis* ir *pilietinis* nacionalizmai (Brown 1999). Anot Davido Browno, šiomis perskyromis dažnai pažymimas klausimas, koku mastu esama dviejų atskirų nacionalizmo tipų, kurių vienas suderinamas su kosmopolitizmu, kitas – prieštaraujantis. Tačiau, kaip pabrėžia Brownas, priklausomai nuo nacionalizmo polinės padėties santykyje su kitais nacionalizmais, nacionalizmas gali įgyti tiek vienokią, tiek kitokią formą. Dėl šios priežasties šios perskyros neleidžia vienareikšmiškai atskirti kosmopolitinio ir ne-kosmopolitinio nacionalizmų, bet veikiausiai pažymi atskiro nacionalizmo judėjimo dinamiką (Brown 1999; 300).

Panašiai nacionalizmą kaip savarankišką ideologiją gina ir Ericas Helleineris (2002). Anot Helleinerio, *ekonominis nacionalizmas* retai buvo akademinų tyrinėjimų dėmesio centre, dažnai apibrėžiant šį ne kaip savarankišką ideologiją, bet kaip liekamąją kategoriją santykyje su kitomis ideologijomis (Helleiner 2002; 307-11). Tačiau, anot Helleinerio, taip *ekonominiam nacionalizmui* priskiriant tik tam tikrus liekamuosius, pavyzdžiui, ekonominio protekcionizmo, politikos formavimo būdus, veikiausiai nesugebama įvertinti nacionalizmo iššūkių alternatyvioms ideologijoms (Helleiner 2002; 308). Tinkamas požiūris turėtų patenkinti bent kelis reikalavimus: 1) ekonominis nacionalizmas turi būti aiškinamas remiantis paties nacionalizmo diskursu, 2) šis diskursas gali taikyti įvairius politinius projektus, taip pat ir kitų ideologijų teikiamus (Helleiner 2002; 307-8, 322-325).

savivaldos siekius išreiškiančios nacionalinės valstybės¹²; ir nors tauta nėra tapati valstybei, bet „nacionalizmas pirmiausia yra politinis principas, kuris teigia, kad politinis ir tautinis vienetas turi sutapti“ (Gellner 1996; 13). Nacionalizmas – valstybės ir tautos tapatumo reikalavimas: kaip „kiekviena mergina turėtų turėti vyrą, pageidautina savo; taip ir kiekviena [tauta] dabar nori valstybės, pageidautina savos“ (Gellner 1996; 88).

Tokiu būdu kosmopolitinė modernybės idėja įgauna nacionalinės valstybės formą; ir vietoj senų neaiškiai apibrėžtų iki-modernias visuomenes skyrusių ribų pastatomos naujos tiksliai nusakytos nacionalinių valstybių – Giddenso apibūdinamų kaip „apribotų galios konteinerių“ (Giddens 1985; 120) – sienos. Nepaisant pasaulį į atskiras nacionalines valstybes suskaidančio nacionalizmo pobūdžio, nevertėtų vienareikšmiškai skirti nacionalizmo ir kosmopolitizmo (kartu: kapitalizmo ir socializmo), nes nacionalizmas ir kosmopolitizmas – to paties modernybės pasaulio dvynės ideologijos (Nairn 1997; 41). Dalyvauti industrializuojamame pasaulyje – būti „panašiu į Prancūziją“, savo pavyzdžiu nubrėžusia tai, ką reiškia būti nacionaline valstybe (Nairn 1997; 133).

Tai yra, nacionalizmas ir kosmopolitizmas neperskiriami, o jų sąsają galima apibrėžti dviem aspektais: 1) nacionalizmo kuriamas modernybės nacionalinių valstybių pasaulis per santykį tarp nacionalinių valstybių išlaiko kosmopolitinę modernybės idėją; 2) tačiau kartu nacionalizmas pažymi pasaulį modernybės pasaulį skiriančius skirtumus, neleidžiančius sukurti vienalytės kosmopolitinės modernybės. Tokiu būdu nuo kosmopolitinės „laisvės, lygybės ir brolybės“ idėjos (Bauman 2010; 131) neatsiejama modernybė savo forma ir turiniu – nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos pasaulis (Anderson 1999; 17-8), kur siekiant tautinės savivaldos, vienur pirmenybė teikiama kapitalizmo paremtam ekonomikos plėtros modeliui, kitur – ekonominių jėgų kontrolei, sietinai su socializmu.

Prieš pereinant prie paties Billigo, šioje vietoje atkreiptinas dėmesys į Gellnerio nacionalizmo teorijoje išskylančią dvilypumą, apibrėžiant tolesnes tokios nacionalinių valstybių modernybės raidos perspektyvas (Billig 1995, Thompson ir Fevre 2001; 309). Tai yra, Gellneris, viena vertus, įvardina nacionalizmo amžiaus pabaigos galimybes, nacionalizmams įgyvendinus savivaldą, tačiau kartu, antra vertus, pateikia nuorodų, kuriomis pabrėžiamas nuolat atgimstantis nacionalizmo pobūdis, nacionalinių valstybių kūrimo procese išryškėjantiems nacionalinių valstybių skirtumams sukuriant paraščių nacionalizmus. Kartu pabrėžtina, jog toks išryškėjantis dvilypis nacionalizmo perspektyvų vertinimas būdingas ne tik Gellneriui, bet ir kitiems

¹² Gellneris veikiausiai negali atsakyti, kodėl modernios nacionalinės valstybės įgyja būtent tokią formą, o ne kokią kitą: teigdamas tautas esant modernybės kūriniams, Gellneris negali paaiškinti modernių nacionalines valstybes skiriančių ribų ankstesnių etninių grupių tautų paplitimu. Tai, atrodytų, vienas pagrindinių Gellnerio ir Anthony Smitho – vieno didžiausių Gellnerio kritikų – ginčų objektų (McCrone 1998, Nairn 1997). Kitas alternatyvių aiškinimo būdų galėtų būti, pavyzdžiui, Giddenso kapitalizmo raida (Giddens 1985).

nacionalizmo sociologijos klasikams, tarp jų ir Andersonui (Anderson 1999, Thompson ir Fevre 2001; 309).

Toks dvilypumas iš esmės pažymi klausimą, ar modernėjimo procesai gali panaikinti pasaulio suskaidymą į tautas sukūrusias priežastis? Ar nacionalizmo kuriama nacionalinių valstybių sistema gali būti globalios visuomenės pagrindas? Nagrinėdamas šiuos klausimus Billigas skiria *karštą* ir *banalų* nacionalizmus, pažyminčius vidinę nacionalizmo dinamiką (Billig 1995). Šia *karšto* ir *banalaus* nacionalizmų perskyra Billigo aiškinamas nacionalizmo ir globalizacijos santykis, o pagrindinės aiškinimo prielaidos – kurios įvardintos aukščiau – yra šios:

1) nacionalizmo kilmė aiškintina netolygia modernybės raida, o nacionalizmas išreiškia atskirų grupių siekį dalyvauti modernybėje. Šia prasme nacionalizmas iškyla kaip teigiantis pasaulį esant padalintu atskirų tautų, o šio padalijimo išraiška – nacionalinių valstybių sistema;

2) norint tinkamai apibrėžti nacionalizmo ir globalizacijos santykį, nacionalizmas turėtų būti suprantamas kaip viena modernių ideologijų, kitų kosmopolitinių ideologijų alternatyva;

3) nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykis glaudus, tačiau problemiškas. Viena vertus, nacionalizmas yra santykio tarp atskirų nacionalizmų kategorija ir taip išreiškia kosmopolitinę modernybės idėją, tačiau, antra vertus, nacionalizmas pažymi grupes skiriančius skirtumus ir taip išryškina kosmopolitinės idėjos nepasiekiamumą.

4.2. Globalizacija kaip nacionalizmo įtvirtinimas

Analitinė *karšto* ir *banalaus* nacionalizmų perskyra Billigo darbe pirmiausia skirta atskleisti globalizacijos prieštaravimams, kur, viena vertus, modernėjimo procesų sukuriama pokyčiai verčia klausti apie globalios, nacionalinių valstybių sienų nesuskaidytos visuomenės galimybes, tačiau, antra vertus, nacionalinei valstybei toliau išliekant bene pagrindiniu ar net vieninteliu politiniu veikėju (Billig 1995). Šioje vietoje *banalaus* nacionalizmo sąvoka Billigo iškeliama kaip, viena vertus, teiginys nacionalizmą esant dominuojančia politine jėga ir globalizacijos sąlygomis, o kartu, antra vertus, nacionalizmo sunykimo tezės kritika. Pagrindinė Billigo tezė yra ta, jog globalizacija nereiškia nacionalizmo sunykimo, bet priešingai – nacionalizmo kuriamos tvarkos įtvirtinimą, šiai virstant „savaimė suprantamai“ ar *banaliai* ir atkuriamai kasdienybėje (Billig 1995, 2009). Šis banalus ir dėl to nepastebimas nacionalizmo pobūdis pasireiškia dvejopai: 1) globaliame galios ir dominavimo santykių lygmenyje, kur įtvirtintos nacionalinės valstybės išlaiko esamą tvarką virsdamos globaliais kosmopolitiniiais veikėjais, galios santykiams pasireiškiant pirmiausia tuomet, kai įvairūs judėjimai, o kartu ir *karšti* nacionalizmai bando perkurti ar keisti nustatytas ribas; 2) kasdieniame lygmenyje, kur nacionalinės valstybės atkuriamos per kasdienes praktikas, patvirtinančias tautos ir valstybės tapatumo principą.

Nors šie nacionalizmą nusakantys aspektai yra susipynę, šioje vietoje pradedama antruoju. Čia pirmiausia išskiriami du nacionalizmo tipai – *karštas* ir *banalus*, kurie abu, tačiau skirtingai nusako *mes-kiti* perskyras. Pagrindinė šių nacionalizmo tipų skirtumų priežastis išryškėja nagrinėjant jų sąsajas su atskirų nacionalizmų tarpusavio santykiu globalioje nacionalinių valstybių sistemoje. Po to pereinama prie pirmojo nacionalizmą nusakančio aspekto, kur svarbiausias nacionalizmo judėjimo padėties galių santykių atžvilgiu klausimas. Čia *karštas* ir *banalus* nacionalizmai iškyla ne kaip atskiri nacionalizmo tipai, bet du iš esmės kosmopolitinio nacionalizmo veidai, kurių atskyrimas pažymi vidinę nacionalizmo judėjimų dinamiką.

Banalaus ir *karšto* nacionalizmų perskyra čia yra bene svarbiausia ir persmelkia visą Billigo darbą (Billig 1995, 2009, Skey 2009). Tačiau tai – analitinė perskyra, kuria bandoma atskleisti tai, kaip nacionalizmas virsta dominuojančiu politiniame, socialiniame ir intelektualiniame lygmenyse. Bene pagrindinė tokio įtvirtinimo išraiška, anot Billigo, yra ta, jog nacionalizmas dažnai siejamas pirmiausia su aktyviais nacionalizmo judėjimais kosmopolitinės globalaus pasaulio tvarkos paraštėse (Billig 1995). „Visad galima primygtinai reikalauti, jog nacionalizmo sąvoka būtų skirta išimtinai apibūdinti tik kitų įsitikinimams. Kalbant apie mūsų įsitikinimus, pirmenybė gali būti teikiama tokiems žodžiams kaip „patriotizmas“, „ištikimybė“ (Billig 1995; 16).

Taip skiriant nacionalizmą ir patriotizmą, pirmasis paverčiamas išimtinai aktyvius judėjimus pažyminčia sąvoka; kur toks šios pobūdis ryškėja jau Gellnerio nacionalizmo apibrėžime (Gellner 1996; 13): nacionalizmas yra principas, reikalaujantis politinio ir kultūrinio vienetų sutapimo. O dėl to nacionalizmas pasirodo pirmiausia ten, kur šis principas pažeidžiamas. Šia prasme nacionalizmas gali būti apibrėžiamas kaip psichologinis fenomenas, nurodantis homogeniškumo tarp politiniam dariniui priklausančių žmonių reikalavimą (Giddens 1987; 116) bei pyktį ar pasitenkinimą, kai šis reikalavimas pažeidžiamas ar įgyvendinamas (Gellner 1996; 13). Todėl atrodytų, nacionalizmas, „nacionalistiniai sentimentai linkę užplūsti ir smukti – jie veikiau nėra įprasto kasdieninio socialinio gyvenimo dalis“ (Giddens 1987; 215).

Tokiu būdu, anot Billigo, nacionalizmas siejamas bene išskirtinai tik su nacionalinės valstybės kūrimu (o kartu – separatistiniais judėjimais), jos įkūrimą suprantant kaip nacionalizmo pabaigą (Billig 1995). Billigo klausimas čia yra tas, kas nacionalinę valstybę paverčia ar – tiksliau – išlaiko nacionaline? Kas mobilizuoja nacionalinės valstybės piliečius veikti nacionalinės valstybės krizių metu? Kuriose asmens tapatumo gelmėse slypi „psichologinis mechanizmas pavadinimu „tautinis tapatumas“, kuris lyg mobilus telefonas guli tylus didžiąją laiko dalį: iki tol, „kol nutinka krizė, prezidentas surenka numerį, skamba skambučiai, piliečiai atsiliepia ir patriotinis tapatumas sujungiamas“ (Billig 1995; 7)? Anot Billigo, kad toks „sujungimas“ būtų įmanomas, tautiškumas turi būti nuolat atkuriamas kasdienybėje¹³ (Billig 1995).

¹³ Bent iš dalies Billigo nacionalizmo modelis gali būti suprantamas kaip empirinių *banalaus* nacionalizmo apraiškų tyrimo programa (Billig 1995; 9; 2009, Skey 2009). Verta paminėti kelias Billigo įvardinamas galimas tokio

Tad šioje vietoje *karštas* ir *banalus* nacionalizmai išskyla kaip du to paties reiškinių veidai, kurių vienas siejamas su aktyviais, nacionalinių valstybių kūrimo ir separatistiniais judėjimais, antrasis – įgyvendintas nacionalines valstybes atkuriančiomis kasdienybės praktikomis. Čia Billigo *banalaus* nacionalizmo sąvoka pažymi visus ideologinius įrankius, kuriais nuolat atkuriamos nacionalines valstybes įgyvendinusios tautos, tautiškumą paverčiančios savaime suprantamu dalyku (Billig 1995; 6). Tokiu būdu nurodydamas savaime suprantamą nacionalizmo pobūdį Billigas bent iš dalies siekia kritiškai įvertinti teorijas, neįvardinančias sąsajų tarp visuomenės ir nacionalinės valstybės: „dvigubas banalaus nacionalizmo nepaisymas apima akademikų užmiršimą to, kas rutiniškai pamirštama“ (Billig 1995; 49). Šio pamiršimo kilmę Billigas regi pirmiausia keliuose nacionalizmo aprašymo būduose (Billig 1995; 16-7):

1) polinkyje nacionalizmą aprašyti kaip ekstremalų, perviršinį reiškinį, siejant šį su aktyviais nacionalistiniais judėjimais, kartais aprašant šiuos kaip vedamus iracionalių jausmų. Racionalus mokslinis iracionalių judėjimų aiškinimas kartu atskiria mokslininką – o kartu ir visuomenę, kurioje jis gyvena – nuo nacionalizmo. Tuomet nacionalizmas įtvirtinamas kaip charakteristika, skirta apibūdinti kitų gyvenimą taip ignoruojant banalias nacionalizmo apraiškas;

2) kitais atvejais ištikimybė nacionalinei valstybei gali būti aprašoma kaip tam tikra būtina žmogiškos būties charakteristika, atliepanti esminius emocinius noro priklausyti ir bendrabūvio funkcinius poreikius. Šiuo atveju *banalus* nacionalizmas natūralizuojamas kaip visiems laikams būdinga universali būseną ir taip nustoja buvęs nacionalizmu (kaip nuo tam tikro konteksto neatsiejamu reiškiniu) bei virsta neproblemišku.

Tokiu būdu, anot Billigo, *banalus* nacionalizmas nustoja būti matomas ir tautą tautos ir valstybės junginyje ima keisti visuomenė (Billig 1995). Tačiau, nors šiuo aspektu Billigas yra artimas *metodologinį nacionalizmą* ypač kritiškai vertinusiame Beckui, jų išvados ženkliai skiriasi. Kaip buvo bandoma parodyti aukščiau, Beckas daro esminę perskyrą tarp *pirmosios* ir *antrosios* modernybių, kurios pagrindas – globalizacijos procesai, transformuojantys modernybės institucijas ir paverčiantys *metodologinį nacionalizmą* nebetinkamu taip atverdami kelią *metodologiniam kosmopolitizmui*. Tokiu būdu Beckas atskiria nacionalizmą ir kosmopolitizmą kaip priešingus vienas kitam, o kosmopolitizmo amžiaus pradžia jam reiškia nacionalizmo amžiaus pabaigą. Šiuo atžvilgiu Billigas globalizaciją aprašo ne kaip nacionalizmo amžiaus pabaigą, bet priešingai – kaip nacionalizmo kurtos tvarkos globalų įtvirtinimą. Atrodytų, pagrindinė tokio skirtumo priežastis yra ta, jog – priešingai nei Beckas – Billigas neskiria nacionalizmo ir kosmopolitizmo, o nacionalizmą ir kosmopolitizmą apibrėžia kaip du to paties reiškinių veidus.

tyrimo kryptis: „mojuojamos“ ir „plevėsuojančios“ vėliavų perskyra (atkartojanti *karšto* ir *banalaus* nacionalizmo perskyrą), sportas ir laikraščiai, kur nuorodomis į įsivaizduojamą *mes* atkuriamas ir patvirtinamas tautos ir valstybės tapatumo principas (Billig 1995).

Anot Billigo, ne vienas dviejų modernybių (ir kartais postmodernybės) ir globalios kultūros tezę palaikantis autorius dvi modernybes bene dažniausiai skiria pirmąją apibrėždamas kaip tvarkos siekius, skiriant tvarką ir netvarką, tiesą ir netiesą, *mes* ir *kiti*, o antrąją – kaip šių skirčių atsisakymą (Billig 1995; 128-39). Taip ankstyvoji modernybė apibūdinama kaip ribų brėžimas, kuris neatsiejamas nuo homogeniškų teritoriškai apribotų ir savipakankamų nacionalinių valstybių, o vėlyvoji – kaip, viena vertus, pakertanti nacionalinių valstybių suverenumą ir griaunanti jas iš išorės globalizacija bei, antra vertus, fragmentacijos procesai, pabrėžiantys skirtumus nacionalinių valstybių viduje ir taip griaunantys jas iš vidaus. Tačiau Billigas prieštarauja nacionalinės valstybės pabaigos tezei, teigdamas bent kelis ją neigiančius argumentus (Billig 1995, 2009): 1) nacionalizmas yra visuotinė norma, tačiau *banalaus* nacionalizmo apraiškos nepastebimos; 2) *banalaus* nacionalizmo neigimas neleidžia įvertinti įvairias grupes atskiriančių galios ir dominavimo santykių.

Šie argumentai tarpusavyje susiję ir gali būti nusakomi per nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąsajas. Kaip bandyta parodyti aukščiau, nacionalizmas formuojasi kaip atskirų grupių siekis dalyvauti modernybėje. Tačiau nacionalinių valstybių sistemą kuriantis nacionalizmas visada išlieka santykio kategorija, kur tvarka nusakoma atskirų nacionalizmų gebėjimu pasinaudoti modernybės teikiamomis galimybėmis (Billig 1995; 21). Dėl to „internacionali sąmonė yra neatskiriama modernios nacionalinės sąmonės dalis. Banalūs mūsų išskirtinumo simboliai kartu yra ir mūsų universalumo simboliai. Nacionalizmas neteikia vieno vienintelio būdo kalbėti apie pasaulį“ (Billig 1995; 86-7). Tai yra, esama gausybės galimybių kalbėti apie *mes-kiti* perskyras:

„*Mes* nesame apriboti paprastų atskiriančių stereotipų, kurie pažemina svetimšalį kaip paslaptinę *kitą*. Užsienio tautos yra panašios yra *mūsiške*, tačiau niekad visiškai tokios pat. *Mes* galime atpažinti save *juose*; o kartais atpažinti *savęs mums* gali ir nepavykti. *Mes* galime tapti sąjungininkais *kitiems* tampant *jais*, tačiau *mes* galim tapti ir priešais. Ir *mes* galim ginčytis *tarpusavyje* apie *mūsų* sąjungininkų vertę. *Mes* galime kaltinti *juos* keliant grėsmę *mūsų* išskirtinumui ar nesugebant elgtis kaip padori, atsakinga tauta – tokia, kaip *mes* – elgiasi. Ir *mes* galime teigti, jog *jie*, keldami grėsmę *mums*, kartu kelia grėsmę ir tautiškumo idėjai. Taip prakeikdami *juos*, *mes* galime apsiimti kalbėti visų *mūsų* vardu“ (Billig 1995; 87).

Čia *mes-kiti* pažymi tiek atskirų grupių įvairovės galimybes, tiek santykio tarp grupių formų įvairovę. Priklausomai nuo konteksto, *mes* gali reikšti tiek atskirą tautą, tiek, viena vertus, atskirą nacionalinę valstybę sudarančias grupes ar, antra vertus, globalią nacionalinių valstybių sistemą, *mes* atsiejus nuo kokios nors atskiros grupės. Dėl šios priežasties būtų klaidinga teigti nacionalizmą esant išskirtinai skaidančiu, o dėl to nesuderinamu su globalizacijos kuriama tvarka.

Šia prasme nacionalizmo uždarumas ir atvirumas yra nacionalizmo judėjimo dinamiką nusakanti charakteristika, kur, priklausomai nuo atskiros nacionalizmo padėties kitų grupių atžvilgiu, skirtingai nusakoma santykio tarp grupių forma. Atskiroms grupėms siekiant pasinaudoti modernybės teikiamomis galimybėmis, toks siekis iš esmės reiškia galios siekius, kur šie atskiros grupės interesai turi būti būti pateikiami kaip bendri ne tik šiai grupei. Galios siekianti tauta turi

kalbėti tokiu būdu, lyg kalbėtų visų (kuriems įtakos turi nacionalizmo galios siekiai) vardu (Billig 1995, 2009). Todėl, anot Billigo, globalizacija nebūtinai reiškia nacionalinių valstybių ir nacionalizmo pabaigą. Ir netgi priešingai: globalizacija reiškia nacionalinių valstybių tvarkos įtvirtinimą ir nacionalizmo amžiaus tęstinumą *tiek*, kiek ši tvarka yra savaime suprantama, o nacionalizmas – *banalus* (Billig 1995; 139-53).

Toks Billigo nacionalizmo modelis sulaukė nemažai palaikymo ir yra sietinas su nacionalizmo tyrimų transformacija (Özkirimli 2000, Skey 2009, Thompson ir Fevre 2001). Tačiau šalia teigiamo vertinimo ir *banalaus* nacionalizmo taikymo empiriniams tyrimams esama ir kritikos, kur galima skirti kelias pagrindines tokio vertinimo kryptis: 1) nagrinėdamas klausimą, kaip išlaikoma ir atkuriamą nacionalinę valstybę, Billigas veikia neparodo, kaip ši gali kisti ar transformuotis (Hearn 2007, Skey 2009); 2) neišvystydamas nacionalizmo raidos modelio, Billigas vargiai gali įvertinti globalizacijos keliamus iššūkius nacionalizmui (Skey 2009).

Kaip teigia Michaelas Skey'us, pirmiausia nagrinėdamas klausimą, kaip nacionalizmas atkuria ir išlaiko nacionalines valstybes, Billigas veikia neparodoti, kaip šios gali keistis (Skey 2009). Tai reikalauja plačiau nagrinėti nacionalinę valstybę kuriančiam nacionalizmui kylančių problemų klausimą, kuris Billigo bent iš dalies paliekamas nuošalyje (Hearn 2007; 659). Tačiau vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, jog, jei šis lygmuo Billigo ir neišvystomas, esama nemažai nuorodų (kartu ir nuorodų į nacionalizmo sociologijos klasikų) į tai, kaip šios problemos gali būti sprendžiamos: „įvairios grupės – ar tai būtų klasės, religijos, regionai, lytys ar etninės grupės – visad kovoja dėl galios kalbėti tautos vardu ir pateikti savo išskirtinį balsą kaip visos tautos balsą, kartu apibrėžiant kitų tautai priklausančių istoriją“ (Billig 1995; 71). Šia prasme Billigo *banalus* nacionalizmas yra ginčų ir nesutarimų būsimos nacionalinės valstybės viduje rezultatas (Billig 2009; 348).

Nepaisant šių nuorodų į atskirų grupių konfliktus ir nacionalinės valstybės kaip galių pusiausvyros apibrėžimo, Billigo nacionalizmo modelis išlieka supaprastinančiu bei neįvertinančiu globalizacijos iššūkio nacionalizmui (Skey 2009; 340). Išvystytas nacionalizmo ir globalizacijos santykio modelis, anot Skey'aus, turėtų apimti kelias plotmes: 1) nurodyti, panašiai kaip daro Billigas, nacionalizmo ir globalizacijos kaip dviejų, turinčių bendrą kilmę ir bendrą raidą, reiškinį sąsajas; 2) nacionalinę valstybę ir jos formavimą aprašant – ko veikia neišvysto Billigas savo *karšto* ir *banalaus* nacionalizmo analizėje – kaip dinamišką ir galintį nykti procesą (Skey 2009; 340). Tai yra, jeigu nacionalizmo siekiai kurti nacionalinę valstybę didžia dalimi priklauso nuo nacionalizmo galios, kuri bent iš dalies yra ekonominio pobūdžio, tuomet Billigui reikia labiau išvystyti nacionalizmo kuriamos nacionalinės valstybės ir ekonomikos santykio aiškinimą, kuris susietų *karštą* ir *banalų* nacionalizmus, o kartu leistų parodyti, kaip nacionalinė valstybė gali nykti.

Tokiu būdu pagrindines Billigo nacionalizmo modelio ypatybes galima apibendrinti taip:

1) remdamasis nacionalizmo sociologijos klasikais, Billigas išryškina nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąsajas, kurios aiškinamos skirtumus bei nelygybę tarp atskirų grupių kuriančia netolygia modernybės raida, paverčiančia nacionalizmą pagrindiniu būdu įgyvendinti kosmopolitinę modernybės idėją;

2) teigdamas glaudžias nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąsajas, Billigas parodo, kaip ir kodėl nacionalizmas gali išlikti globalėjančiame ir didėjančią tarpusavio priklausomybę kuriančiame pasaulyje, kur svarbiausiais išlieka, viena vertus, skirtumų ir nelygybės bei, antra vertus, atskirų grupių konflikto klausimai;

3) nors Billigas bent iš dalies neįvertina nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos kaitos galimybių, nepakankamai išvystydamas nacionalizmo kuriamą tvarką potencialiai griaunančių veiksnių (pavyzdžiui, ekonominių) analizės, tačiau, atrodytų, tokios analizės galimybė pirmiausia sietina su Billigo nacionalizmo kaip savarankiškos ideologijos samprata. Čia vienos svarbiausių Billigo nuorodos, į tai, jog esama nacionalinių valstybių sistema – atskirų veikėjų grupių (tiek nacionalistinių, tiek alternatyvių) sąveikos ir konfliktų rezultatas.

5. Nacionalizmas ir globalizacija: skiriamieji Baumano, Becko ir Billigo teorijų bruožai

Nacionalizmo ir globalizacijos santykio klausimas bendriausia prasme yra klausimas, ar reikia skirti dvi modernybes? Tai yra, ar globalizacija pažymi naują modernybės etapą, kur ankstyvosios (arba: *pirmosios* ar *tvirtos*) modernybės socialinė struktūra keičiama vėlyvosios (arba: *antrosios* ar *takios*) modernybės socialine struktūra? Kaip buvo bandyta parodyti aukščiau, šiuolaikinėje sociologijoje išsiskiria bent trys teorinės kryptis, skirtingai apibrėžiančios nacionalizmo ir globalizacijos santykį: 1) globalizaciją kaip nacionalizmo sunykimą apibrėžianti kryptis, kuri sieta su Ulrichu Becku; 2) nacionalizmo vaidmenį transformuojančius globalizacijos prieštaravimus išryškinanti kryptis, kuri sieta su Zygmuntu Baumanu; 3) globalizaciją kaip nacionalizmo kuriamos tvarkos įtvirtinimą apibrėžianti kryptis, kurie sieta su Michaelu Billigu. Šioje vietoje siekiant įvertinti globalizacijos iššūkį nacionalizmui nagrinėjamas šių krypčių santykis, skiriamuosius teorijų bruožus apibrėžiant dviem klausimais: 1) kaip apibrėžiama globalizacija; 2) koks yra nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykis?

Pirmasis klausimas leidžia įvardinti ryškiausius skirtumus tarp, viena vertus, Billigo ir, antra vertus, Baumano bei Becko, antrasis – tarp, viena vertus, Becko ir, antra vertus, Baumano bei Billigo. Pabrėžtina, jog šie du klausimai tarpusavyje susipynę, o jų tarpusavio sąsajas galima apibrėžti tokiu būdu: visų šių autorių darbuose globalizacija pažymi tęstinius modernėjimo procesus bei šių procesų sukurtus pokyčius, kuriuos galima aprašyti kaip vis glaudesnius įvairių grupių tarpusavio santykius, globalioms jėgoms kuriant globalias rizikas bei nelygybę. Nacionalizmo kaip ankstyvosios modernybės socialinės tikrovės organizavimo pagrindo galimybės išlikti tokiu globalizacijos sąlygomis pirmiausia priklauso nuo to, ar šis gali įgyti kosmopolitinę formą ir tapti globaliu veikėju. Šioje vietoje verta tiksliau apibrėžti lyginamuosius klausimus: 1) kaip apibrėžiamas pasaulį į atskiras tautas skaidantis nacionalizmo pobūdis; 2) koks nacionalizmo santykis su modernėjimo procesais; 3) koks modernėjimo procesų sukurtų pokyčių (globalizacijos) santykis su nacionalizmu; 4) kiek nauja globali tvarka remiasi ankstesne nacionalizmo kurta socialine struktūra.

Pirmasis klausimas pažymi vieną pagrindinių modernybės prieštaravimų tarp kosmopolitinės modernybės idėjos bei skaidančio ir išraišką nacionalizme įgaunančio modernėjimo procesų turinio. Čia svarbiausias klausimas yra tas, kaip griežtai nacionalizmas brėžia ribas tarp tautai priklausančių ir nepriklausančių, kiek toks *mes-kiti* skirčių brėžimas nacionalizmui neišvengiamas? Nors visi autoriai pabrėžia skirtumus bei ribas tarp *mes-kiti* brėžiantį nacionalizmo pobūdį, šios ribos bei šių ribų reikšmė įvardinamos skirtingai. Siekdamas atskleisti globalizacijoje išryškėjančius ankstyvosios modernybės prieštaravimus, Beckas veikiau pernelyg supaprastina nacionalizmo

kuriamą ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistemą, šias apibrėždamas kaip teritoriškai apribotas ir savipakankamas. Tokiu būdu nacionalizmą įvardinant kaip kuriantį atskiras vidujai referentiškas visuomenes Beckui, viena vertus, pavyksta atskleisti priežastis, dėl kurių nacionalinė valstybė nustoja buvusi socialinės struktūros pagrindu, tačiau, antra vertus, čia veikiau neklausama, ar iš tiesų kada nors būta teritoriškai apribotos ir savipakankamos nacionalinės valstybės. Tokiu būdu, kaip pabrėžia pirmiausia Chernilo, norint tinkamai įvertinti globalizacijos iššūkį nacionalizmo kuriamai nacionalinių valstybių sistemai, būtina nagrinėti nevienareikšmišką nacionalizmo istoriją, jo ypatybes bei palikimą (Chernilo 2006). Šiuo atžvilgiu tiek Baumanas, tiek Billigas, atrodytų, geriau įvertina su nacionalizmu susijusius prieštaravimus, nagrinėdami įvairialypes nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąsajas. Šie autoriai pirmiausia pabrėžia santykišką *mes-kiti* skiriančių ribų pobūdį, kuris bene geriausiai nusakomas nacionalizmo judėjimų dinamikos, didele lemiančios atskirų tautų tarpusavio santykių formą.

Toks kintantis tautų tarpusavio santykių pobūdis tiek Baumano, tiek Billigo aiškinamas modernėjimo procesais, o pirmiausia netolygia jų plėtra, kuriančia bei atkuriančia ir perkuriančia įvairias grupes skiriančius skirtumus. Vis dėlto, modernėjimo procesų turinys aprašomas skirtingai; o šie išryškėja nagrinėjant klausimą, koks nacionalizmo santykis su modernėjimo procesais, kiek šie gali būti paaiškinti nacionalizmu, kiek nacionalizmas aiškintinas jais? Šis klausimas į pirmą vietą iškelia du aspektus: viena vertus, įvairių socialinių sferų (politikos, ekonomikos, visuomenės, kultūros) tarpusavio santykių nacionalinių valstybių sistemoje ir, antra vertus, šių santykių su nacionaline valstybe ir nacionalizmu. Tai – bent iš dalies klausimas, ar būta autonomiškos nacionalinės valstybės, kurios raida galima būtų aiškinti modernėjimą. Kaip bandyta parodyti aukščiau, anot Becko, nacionalinė valstybė yra ankstyvosios modernybės socialinės struktūros pagrindas, į visumą apjungiantis įvairias socialinio gyvenimo sferas (Beck 2000a, 2000b, Beck ir Lau 2005). Tokiu būdu ankstyvoji modernybė Becko pirmiausia aiškinama nacionalinių valstybių raida, nors, vis dėlto, kartu pažymima, jog autonomiška teritoriškai apribota ir savipakankama nacionalinė valstybė *tėra idealas* (Beck ir Lau 2005). Šio autonomiškos nacionalinės valstybės idealo ribos tiek Baumano, tiek Billigo aiškinamos netolygia nacionalinių valstybių galia, didele dalimi lemiančia nacionalinių valstybių galimybes, viena vertus, kurti kultūriškai homogenišką erdvę nacionalinės valstybės viduje ir, antra vertus, išlaikyti politinę ir ekonominę galią globaliame, tarpnacionalinių santykių lygmenyje. Dėl to ankstyvojoje modernybėje šalia nacionalinių valstybių kūrimo proceso, skirtini ir keli kiti: nacionalines valstybes sudarančių grupių santykių raida bei tarpnacionalinių santykių raida, kurie abu bent iš dalies keičia ir verčia peržiūrėti nacionalinių valstybių sistemos ribas.

Šioje vietoje ypatingos reikšmės turi Baumano išryškunami ankstyvosios modernybės

prieštaravimai (Bauman 2007, 2010). Nors autonomiška ir suvereni nacionalinė valstybė visad tėra idealas (ardomas vidinių ir išorinių prieštaravimų, kurių bent dalis gali būti nusakoma nelygybe), nacionalinės valstybės galimybė išlikti socialinės struktūros pagrindu iš esmės priklauso nuo, kiek pasaulinėje nacionalinių valstybių sistemoje esama neperžengiamų ir nuolat atkuriamų ribų. Tai yra, anot Baumano, kultūrinis nacionalinės valstybės homogeniškumas kuriamas konstruojant svetimų ir net grėsmingų *kitų* vaizdinį, kurio pagrindu patvirtinamas trinaris visuomenės-tautos, teritorijos ir valstybės tapatumo principas (Bauman 1993, 1995, 1997). Tokios modernybėje išryškėjančios ir pasaulį dvi dalis padalijančios ribos – du galių blokai, besiskiriantys jų teigiamu būdu (kapitalizmas ir socializmas) modernybės idėjai įgyvendinti (Bauman 2010). Pabrėžtina, jog kapitalizmo ir socializmo perskyros svarba Baumano teoriniam modeliui yra bent dvejopa: 1) per šią perskyrą Baumanas nusako, kaip įtvirtinama ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistema; 2) kapitalizmas ir socializmas Baumano darbuose išskyla ir kaip moralinės kategorijos, kurios skirtingai nusako tai, kaip turėtų būti organizuojamas socialinis gyvenimas.

Atkreiptinas dėmesys į šioje vietoje ryškėjančius skirtumus tarp to, kaip Baumanas ir Billigas aiškina modernėjimo procesus: kai Billigas modernėjimą toliau (nepaisant tik santykiškų nacionalinės valstybės autonomiškumo galimybių) aiškina nacionalizmą apibrėždamas kaip pagrindinį modernybės veikėją, Baumano darbuose į pirmą vietą išskyla kapitalizmas ir socializmas (Bauman 2007, 2010), kurių pagrindu ankstyvojoje modernybėje formuojasi jau minėti du galios blokai.

Toks skirtumas ypač reikšmingas tuo atžvilgiu, kaip Baumanas ir Billigas aprašo nacionalizmo ir globalizacijos santykį, kur pirmasis globalizaciją apibrėžia kaip nacionalinių valstybių nykimo išraišką, antrasis – nacionalizmo kuriamos tvarkos įtvirtinimą. Tai yra, nors Baumanas, kitaip nei Beckas, nesupriešina nacionalizmo ir kosmopolitizmo, kadangi nacionalizmas gali būti kosmopolitinės tvarkos dalimi (Bauman 2007), tačiau, nuroydamas nacionalinių valstybių sistemos priklausymą nuo neperžengiamų *mes-kiti* ribų buvimo, teigia šios sistemos krizę, tokioms riboms sunykus. Tokia globalizacijos kaip ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių krizės tezė yra bene iš esmės prieštaraujanti Billigo nacionalinių valstybių sistemos įtvirtinimo tezei.

Dėl šios priežasties ypatingai svarbūs prieštaraujančias tezes grindžiantys argumentai, kuriais nusakomas globalizacijos kaip modernėjimo rezultatų santykis su nacionalizmu bei nacionalinių valstybių sistema. Šioje vietoje labiausia išsiskiria, viena vertus, Baumano bei Becko ir, antra vertus, Billigo globalizacijos apibrėžimai.

Baumanas ir Beckas globalizaciją apibrėžia pirmiausia kaip, viena vertus, ekonomikos globalizaciją, ir, antra vertus, fragmentaciją kultūros srityje. Šie globalizaciją nusakantys reiškiniai aiškinami globalias rizikas bei iš šių rizikų kylančią nelygybę kuriančiais modernėjimo procesais,

kurie ardo nacionalinių valstybių sistemą, išryškindami prieštaravimus tarp, viena vertus, teritorinių nacionalinių valstybių suverenumo ir, antra vertus, globalios atskirų grupių tarpusavio priklausomybės. Pastarasis prieštaravimas Baumano ir Becko aiškinamas skirtingai, o šie skirtumai pirmiausia sietini su aukščiau įvardintu klausimu, kaip šie autoriai aiškina modernėjimo procesus.

Beckas nacionalinių valstybių sistemos nykimą aprašo per santykiškai autonomiškų nacionalinės valstybės apjungiamų politikos, ekonomikos, visuomenės ir kultūros posistemų raidą. Globalizacija šioje vietoje pažymi šių posistemų raidoje kylančius globalius, pirmiausia ekonomikos, veikėjus, peržengiančius atskiros nacionalinės valstybės kontrolės galimybes (Beck 2000a). Šiuo atžvilgiu Baumano globalizacijos apibrėžimas artimas Becko, tačiau platesnis. Tai yra, apibrėždamas globalizaciją kaip ekonomikos globalizaciją bei fragmentaciją kultūros srityje, globalizacijos priežastis Baumanas aiškina ne tiek per globalių veikėjų iškilimą, bet per nacionalinių valstybių sistemą įtvirtinančių vieno iš dviejų galių bloko sunykimą, *kuris* pasireiškia kaip globalių veikėjų iškilimas (Bauman 2007, 2010). Tokiu būdu pabrėžiamas santykiškas nacionalinių valstybių autonomiškumas, ryškėjantis jau ankstyvojoje modernybėje, kur svarbiausi, viena vertus, nacionalines valstybes ardantys vidiniai nacionalinių valstybių grupių skirtumai, o kartu ir nelygybė, ir, antra vertus, netolygi atskirų nacionalinių valstybių galia. Nepaisant tik santykiško nacionalinių valstybių autonomiškumo, nacionalinė valstybė, anot Baumano, išlieka ankstyvąją modernybę organizuojantis principas, dviems galios blokams sukuriant atskiras nacionalines valstybes jungiantį politinį lygmenį, kuris, viena vertus, skatina ekonomikos koordinaciją ir, antra vertus, mobilizuojančia pažanga atkuria kultūrinį nacionalinių valstybių homogeniškumą (Bauman 2007, 2010).

Kitaip nei Baumanas ir Beckas, Billigas globalizaciją apibrėžia ne kaip nacionalizmo amžiaus pabaigą, bet kaip nacionalizmo kuriamos tvarkos įtvirtinimą (Billig 1995, 2009). Toks globalizacijos apibrėžimas Billigo grindžiamas, viena vertus, nacionalizmo samprata, kur teigiamos glaudžios nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąsajos, ir, antra vertus, įvairių grupių nelygybe, kur tęstiniai galios ir dominavimo santykiai išlaiko ir atkuria esamą nacionalinių valstybių sistemą. Tokiu būdu nacionalinei valstybei išliekant bene vieninteliu ar pagrindiniu veikėju, kartu patvirtinamas ir šią sistemą grindžiantis tautos ir valstybės tapatumo principas.

Dėl to galima teigti, jog nacionalizmo ir globalizacijos santykis yra nevienareikšmiškas ir dvejopas: viena vertus, globalizacija išryškina prieštaravimus, verčiančius atsisakyti nacionalinės valstybės kaip homogeniško darinio idėjos, tačiau kartu, antra vertus, nacionalines valstybes skiriančios skirtumai bent iš dalies iš naujo patvirtinami modernėjimo procesų kuriamos nelygybės. Tokiu būdu, norint apibrėžti nacionalizmo ir globalizacijos santykį, reikia įvertinti pirmiausia kelis dalykus:

- 1) globalizacijos transformuojantį pobūdį, kuris išryškina nacionalinių valstybių

sistemos prieštaravimus (Bauman 2007, Beck 2000a, Beck 2000b, Beck ir Lau 2005);

2) nevienareikšmišką nacionalizmo pobūdį, pasireiškiantį ribų tarp tautų brėžimu, bei jo sąsajas su modernėjimo procesais, klausiant grupių-tautų skirtumų kilmės priežasčių (Bauman 2007, Billig 1995, 2009);

3) globalizacijos kuriamos nelygybės prieštaravimus, kurie, viena vertus, verčia peržiūrėti nacionalinių valstybių sistemos nustatytas ribas (Bauman 2007, Beck 2007, 2010), tačiau, antra vertus, bent iš dalies atkuria nacionalinių valstybių sistemą, patvirtindami nacionalinių valstybių skirtumus (Bauman 2007, 2010, Billig 1995);

4) šias problemas turinčio spręsti kosmopolitinio veiksmo galimybes, aiškinant jas socialinės struktūros transformacija, pirmiausia įvardinant įtvirtintų nacionalinių valstybių (Billig 1995, 2009) ir globalios ekonomikos (Bauman 2007, 2010, Beck 2000a) vaidmenis bei šių santykių su kosmopolitiniais judėjimais;

5) kaip globalizacijos kuriama vėlyvosios modernybės socialinė struktūra susijusi su ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistema.

Tad šioje vietoje iškyla klausimas, koku mastu su globalizacija siejami pokyčiai reiškia radikalią modernybės socialinės struktūros transformaciją? Globalizacijos sąvokai pažymint nacionalinių valstybių sistemą ardančius veiksnius, ši sąvoka kartu išreiškia ir klausimą apie geresnio pasaulio galimybes, kur modernybės idėja nebūtų apribota atskirų nacionalinių valstybių sienų (Alexander 2005, Beck 2000a, Bauman 1993, 1995, 1997). Tokia globalizacijos vizija ypač artima Beckui, kurio darbuose globalizacija pažymi naujos kosmopolitinės tvarkos pradžią, nykstant ankstyvosios modernybės pagrindui – nacionalinei valstybei: globalizacija yra modernybės pergalė (Beck ir Lau 2005; 526). Tai yra, būdamas ankstyvosios modernybės socialinės struktūros pagrindu, nacionalizmas kartu yra ir ankstyvosios modernybės nelygybės bei prievartos formų šaltinis (Bauman 1993, 1995, 1997). Todėl šia prasme Becko geresnio pasaulio galimybes teigianti globalizacijos samprata turi pagrindo (Alexander 2005; 89).

Tačiau, kaip pabrėžiama kritikų, Beckas neparodo, kaip kuriasi kosmopolitinė nacionalizmo atsisakanti vėlyvosios modernybės visuomenė, veikiau neįvardindamas tokią visuomenę kuriančių veikėjų (Alexander 2005, Martell 2009, Schiller 2010). Tokiu būdu Becko teorinis globalizaciją aprašantis modelis yra nepakankamas (Chernilo 2006), tačiau ypač svarbus santykyje su kitais čia nagrinėjamais autoriais.

Baumano ir Billigo teoriniai modeliai šiuo atžvilgiu išsamesni, kadangi juose išryškunami globalizacijos kaip kosmopolitinės idėjos įgyvendinimo prieštaravimai; kurių neįvertinusi kosmopolitinė globalizacijos vizija paslepia bei įtvirtina esamus galios ir dominavimo santykius (Martell 2009). Čia, kaip minėta aukščiau, pabrėžiami keli globalizacijos ir nacionalizmo santykių

nusakantys aspektai: viena vertus, socializmą teigusio bloko suirimu aiškinamas santykiškas politinio lygmens sunykinimas, pasireiškiantis kaip ekonomikos globalizacija ir fragmentacija kultūros srityje (Bauman 2007, 2010) bei, antra vertus, nacionalinių valstybių sistemos atkūrimas ar įtvirtinimas, nacionalizmui išliekant pagrindiniu dideles grupes jungiančiu politiniu veikėju (Billig 1995, 2009).

Šioje vietoje ypač svarbus antrasis aukščiau įvardintas Baumano socializmo ir kapitalizmo perskyros aspektas, kur šie apibrėžiami kaip moralinės kategorijos, teigiančios skirtingus būdus socialiniam gyvenimui organizuoti (Bauman 2007, 2010). Globalėjančio pasaulio problemas apibūdinant per kapitalizmą, socializmas iškyla kaip kritinė-moralinė globalaus kapitalizmo alternatyva, reikalaujanti šio pasaulio perkūrimo. Šia prasme kritiniai-moraliniai Baumano teorijos aspektai pažymi esamos tvarkos alternatyvos galimybę, tačiau kartu nurodo šios alternatyvos santykį su esama tvarka.

Tokiu būdu čia sugrįžtama prie aukščiau kelto klausimo, koku mastu globalizacija pažymi radikaliai naują modernybės etapą, koku mastu pažymi ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistemos tąsą? Čia nagrinėjami autoriai teigia tam tikrais atžvilgiais kategoriškai skirtingus atsakymus, kurie grindžiami nacionalizmo ir kosmopolitizmo prieštaravimais, pastarajam pažymint nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos idealą ar alternatyvą. Vis dėlto, jeigu kosmopolitinę modernybės idėją įgyvendinanti globalizacijos kuriama socialinė struktūra (ir šios galimybės apskritai) yra didele dalimi apspręsta nelygybę bei skirtumus išreiškiančio nacionalizmo, tuomet nacionalizmo pažymimus skirtumus turinti įtraukti modernybės transformacija reiškia veikiau ne kategorinę, radikalią, bet laipsnišką, masto transformaciją.

6. Išvados

Darbe buvo analizuojamos trys skirtingai nacionalizmo ir globalizacijos santykių aprašančios šiuolaikinės sociologijos teorijos, kuriose nagrinėjamas klausimas, ar nacionalizmo ir kosmopolitizmo prieštaravimus išryškinanti globalizacija žymi modernybės socialinės struktūros transformaciją, leidžiančią skirti dvi modernybes: ankstyvąją nacionalizmo ir nacionalinių valstybių bei vėlyvąją kosmopolitizmo ir globalios visuomenės modernybes.

Čia nagrinėtos trys kryptys pabrėžia skirtingus globalizacijos ir nacionalizmo santykio aspektus, o kryptių tarpusavio skirtumus bei santykių bandyta aiškinti pirmiausia dviem klausimais: pirma, kaip apibrėžiamas nacionalizmo ir kosmopolitizmo santykis bei, antra, kaip apibrėžiamas nacionalizmo ir globalizacijos žymimų tęstinių modernėjimo procesų santykis.

Globalizaciją kaip nacionalizmo nykimą aiškinančiame Becko modelyje pabrėžiami tęstiniuose modernėjimo procesuose kylančių globalių, pirmiausia ekonomikos, veikėjų sukuriama prieštaravimai tarp nacionalinių valstybių autonomiškumo siekių ir globalios nacionalizmo atskirtų grupių tarpusavio priklausomybės dėl globalių veikėjų kuriamų rizikų. Šie prieštaravimai Becko įvardinami kaip *metodologinio kosmopolitizmo* reikalavimas atsisakyti *metodologinio nacionalizmo*, tautos ir valstybės tapatumo principu atskyrusio globalią ir lokalią ašis. Tokį nacionalizmo nykimo modelį veikiau papildė Baumanas, globalių veikėjų iškilimą *kaip* nacionalinių valstybių sistemos krizę aiškindamas per socializmą bei kapitalizmą teigusią dviejų galios bloką perskyros sunykimą: čia dviejų besivaržančių tvarkų-netvarkų vaizdinys iškyla kaip pažangą grindžiantis, o taip kartu atskiras grupes homogenizuojantis ir ekonomikos koordinaciją skatinantis. Vis dėlto, nors tokia Baumano globalizacijos kaip nacionalizmo krizės samprata suartina jį su Becku, esama reikšmingų skirtumų, kuriuos bandyta išryškinti per Baumano globalizacijos prieštaravimų aiškinimą, grindžiamą socializmo ir kapitalizmo kaip dviejų moralinių kategorijų santykiui su *kitu* apibrėžti perskyra.

Šioje vietoje ypač svarbūs Baumano modernėjimo procesų ambivalentiškumą bei Billigo glaudžias nacionalizmo ir kosmopolitizmo sąsajas aiškinantys modeliai, verčiantys peržiūrėti Becko globalizacijos kaip kuriančios globalią kosmopolitinę visuomenę sampratą. Kaip bandyta parodyti, nacionalizmo ir kosmopolitizmo supriešinimu paremta Becko globalizacijos kaip radikalios modernybės transformacijos tezė veikiau neįvertina tęstinių atskirų nacionalinių valstybių tarpusavio galios ir dominavimo santykių, atsiedama kosmopolitinę viziją nuo ankstyvosios modernybės socialinės struktūros. Tokios kosmopolitinės visuomenės vizijos sąsajos su ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistema Baumano ir Billigo apibrėžiamos per globalizacijos prieštaravimus: 1) nacionalizmo kuriama nacionalinė valstybė išlieka pagrindiniu dideles grupes vienijančiu politiniu veikėju, fragmentacijai kultūros srityje nesukuriant globalaus politinio darinio prielaidų; 2) kaip nurodoma Baumano, skirtumus išreiškiantis nacionalizmas yra

atkuriamas globalios ekonomikos kuriamos nelygybės; 3) kaip pabrėžiama Billigo, kosmopolitinės visuomenės vaizdinys yra problemiškas dėl nacionalinių valstybių tarpusavio galios santykių, o dėl to apibrėžtinai kaip atskirų grupių konfliktų rezultatas.

Tokiu būdu išsiskiriant trims globalizacijos kaip nacionalizmo kuriamos nacionalinių valstybių sistemos 1) sunykimo (Beckas), 2) krizės (Baumanas) ir 3) įtvirtinimo (Billigas) aiškinimo modeliams santykį tarp tęstinumą ar transformaciją pabrėžiančių modelių bandyta nusakyti klausimu, *kokiu mastu* globalizacija pažymi radikaliai naują modernybės etapą, *kokiu mastu* pažymi ankstyvosios modernybės nacionalinių valstybių sistemos tąsą?

Atrodytų, su globalizacija siejama globalios kosmopolitinės visuomenės vizija (ir šios galimybės apskritai), būdama bent iš dalies apspręsta galios santykių ir nelygybės prieštaravimų, o todėl ir juos išreiškiančio nacionalizmo, turi įtraukti šiuos prieštaravimus, o kartu ir nacionalizmą. Todėl globalizacijos žymima socialinės struktūros transformacija gali būti suprantama veikiau ne tik kaip radikali, bet – laipsniška ir dalinė. Tad tai leidžia pažymėti kelias svarbesnes ir tarpusavyje pastabas, kaip, atrodytų, galima suprasti nacionalizmo ir globalizacijos santykį:

1) nors globalizacija kaip modernybės transformaciją žyminti sąvoka yra naudinga išryškinti nacionalizmo ir kosmopolitizmo prieštaravimus, tačiau šie prieštaravimai veikiau turėtų būti suprantami kaip nevienareikšmių ir ambivalentiškų laiko, erdvės ir prasmės sutraukimo procesų dalis, peržengiančių Becko globalizacijos sampratos žymimos transformacijos laikotarpį. Tai yra, problemiškais laikytini ne tik Becko nurodomi XX amžiaus pabaigoje išryškėjantys ir *metodologinio nacionalizmo* atsisakyti reikalaujantys prieštaravimai tarp nacionalinių valstybių autonomiškumo siekių bei atskiras nacionalines valstybes peržengiančių globalių veikėjų kuriamų rizikų, bet ir vidinės ankstyvosios ir vėlyvosios modernybių problemos, verčiančios peržiūrėti Becko tautinių visuomenių ir globalios visuomenės modernybių skirtį. Taigi bandymas apibrėžti nacionalizmo ir globalizacijos santykį veikiau turėtų remtis šių bendros kilmės reiškinių santykio raidos aiškinimu (Chernilo 2006), išryškinančiu nacionalinės valstybės kūrimo ir globalios tvarkos sąsajas (Bauman 2007, Billig 1995);

2) kartu globalizacijos išryškinami nacionalizmo ir kosmopolitizmo prieštaravimai neturėtų būti suprantami kaip jų nesuderinamumo ženklas. Nacionalizmo kilmę siejant su netolygia modernybės raida ar, viena vertus, kosmopolitinės modernybės idėjos ir, antra vertus, skirtumus kuriančių modernėjimo procesų prieštaravimais, atrodytų, ypač naudingas Billigo nacionalizmo kaip modernios kosmopolitinės ideologijos aiškinimas. Modernėjimo procesuose išryškėjantys atskirų grupių skirtumai čia išskyla kaip kuriantys ir mobilizuojantys nacionalizmo judėjimą, kuriuo pažymimas atskirtų grupių siekis dalyvauti kosmopolitinėje modernybėje, svarbiu išliekantis ir globalizacijos keičiamame pasaulyje;

3) globalizacijos ir nacionalizmo santykis gali būti apibrėžiamas kaip klausimas apie alternatyvios visuomenės galimybę. Šia prasme globalizacija nereiškia globalios kosmopolitinės visuomenės sukūrimo, kuris pažymėtų nacionalizmo sunykimą; tokiu būdu pabrėžiant ankstyvosios modernybės socialinės struktūros tęstinumą, vieniems svarbiausių išliekant įvairių grupių galimybių perkurti esamą tvarką klausimams, reikalaujantiems nagrinėti tiek esamą galių pusiausvyrą išlaikyti, tiek esamas ribas peržiūrėti siekiančių veikėjų (ne tik nacionalistinių) sąveiką. Vis dėlto globalizacijos kaip kosmopolitinės visuomenės vaizdinio reikšmė ir svarba aiškėja būtent santykyje su esama tvarka, globalios politikos reikalavimais Baumanui ir Beckui įvardinant esamos tvarkos alternatyvos galimybę.

7. Literatūra

1. Alexander, Jeffrey C. 2005. „„Globalization“ as Collective Representation: The New Dream of a Cosmopolitan Civil Sphere“, *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 19: 81–90.
2. Anderson, Benedict. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Baltos lankos.
3. Bauman, Zygmunt. 1993. *Postmodern ethics*. Cambridge, Oxford: Blackwell.
4. Bauman, Zygmunt. 1995. *Life in fragments*. Cambridge, Oxford: Blackwell.
5. Bauman, Zygmunt. 1997. *Postmodernity and its discontents*. New York: New York University Press.
6. Bauman, Zygmunt. 2007. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Apostrofa.
7. Bauman, Zygmunt. 2010. „Communism: A Postmortem? Two Decades on, Another Anniversary“, *Thesis Eleven*. 100: 128-40.
8. Beck, Ulrich. 2000a. *What is Globalization?* Cambridge: Polity Press.
9. Beck, Ulrich. 2000b. „The cosmopolitan perspective: sociology of the second age of modernity“, *British Journal of Sociology*. 51(1): 79-105.
10. Beck, Ulrich and Lau, Christoph. 2005. „Second modernity as a research agenda“, *The British Journal of Sociology*. 56: 525-57.
11. Beck, Ulrich. 2007. „Beyond class and nation: reframing social inequalities in a globalizing world“, *The British Journal of Sociology*. 58: 679-705.
12. Beck, Ulrich. 2010. „Remapping social inequalities in an age of climate change: for a cosmopolitan renewal of sociology“, *Global Networks*. 10(2): 165-81.
13. Billig, Michael. 1995. *Banal nationalism*. London: Sage.
14. Billig, Michael. 2009. „Reflecting on a critical engagement with banal nationalism – reply to Skey“, *Sociological review*. 57(2): 347-52.
15. Brown, David. 1999. „Are there good and bad nationalisms?“ *Nations and Nationalism*. 5(2): 281-302.
16. Chernilo, Daniel. 2006. „Social Theory’s Methodological Nationalism: Myth and Reality“, *European Journal of Social Theory*. 9: 5-22.
17. Gellner, Ernest. 1996. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai.
18. Giddens, Anthony. 1985. *The nation state and violence*. Cambridge: Polity Press.
19. Hearn, Jonathan. 2007. „National identity: banal, personal and embedded“, *Nations and Nationalism*. 13(4): 657–74.
20. Helleiner, Eric. 2002. „Economic Nationalism as a Challenge to Economic Liberalism?“

- Lessons from the 19th Century“, *International Studies Quarterly*. 46(3): 307-29.
21. Marotta, Vince. 2000. „The Stranger and Social Theory“, *Thesis eleven*. 62: 121-34.
 22. Marotta, Vince. 2002. „Zygmunt Bauman: Order, Strangerhood and Freedom“, *Thesis eleven*. 70: 36-54.
 23. Martell, Luke. 2009. „Global Inequality, Human Rights and Power: A Critique of Ulrich Beck's Cosmopolitanism“, *Critical sociology*. 35: 253-272.
 24. McCrone, David. 1998. *The sociology of nationalism: tomorrow's ancestors*. London: Routledge.
 25. Nairn, Tom. 1997. *Faces of nationalism: Janus revisited*. London, New York: Verso.
 26. Özkirimli, Umut. 2000. *Theories of nationalism: a critical introduction*. New York: St. Martin's Press.
 27. Schiller, Nina Glick. 2010. „Old baggage and missing luggage: a commentary on Beck and Sznajder's „Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda“, *The British Journal of sociology*. 413-20.
 28. Skey, Michael. 2009. „The national in everyday life: A critical engagement with Michael Billig's thesis of *Banal Nationalism*“, *Sociological review*. 57(2): 331-46.
 29. Smith, Carole. 2002. „The Sequestration of Experience: Rights Talk and Moral Thinking in ‘Late Modernity’“, *Sociology*. 36: 43-66.
 30. Tester, Keith. 2002. „Paths in Zygmunt Bauman's social thought“, *Thesis eleven*. 70: 55-71.
 31. Thompson, Andrew ir Fevre, Ralph. 2001. „The national question: sociological reflections on nation and nationalism“, *Nations and nationalism*. 7(3): 297-315.